БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

1925 чылда үндезилеттинген.

1966 ч.
ФЕВРАЛЬ
16
СРЕДА
№ 39 (6365).

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди
Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

Өртээ 2 көп.

А. Н. Косыгин Швецияга баар

Швецияның Премьер-Министри Т. Эрландер 1965 чылдың июньда ССРЭ-ге чорааның үезинде таарымчалыг кылдыр көрген үезинде албанның аян-чоруун кылып Швецияга келзин деп чалалганы ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. Н. Косыгинге дамчыдып берген турган.

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. Н. Косыгинниң Швецияже барыышкынын бо чылдың июльдуң эгезинде боттандырар деп дугуржулга амгы үеде чедип алдынган.

1966 чылда делегей ярмаркалары болгаш делгелгелери

МОСКВА. Сөөлгү чылдарда ССРЭ делегейниң 200 ажыг делгелгелеринге болгаш ярмаркаларынга киришкен. Ол үенің дургузунда бистиң чуртувуска делегейниң дыка хөй чурттарының киришкени 300 чыгам национал болгаш специализастаан делгелгелерни организастаан.

Бо чылын совет павильоннар Лейпцигке, Будапештиге, Познаньга, Дамаскыга, Измирге, Брнога, Пловдивке, Загребке, Утрехтиге болгаш Алжирге болур чаңчыл болган ярмаркаларга ажыттынар. Оон аңгыда, Азияның Бангкокка (Таиландыга) болур делегейниң садыг ярмарказынга ССРЭ киржир.

Делегейниң болгаш чамдык чурттарның ярмаркалары ССРЭ-ге база ажыттынар. ССРЭ-ниң улус ажыл-агый чедиишкиннериниң делгелгезиниң девискээринге майда «Амгы шагның көдээ ажыл-агый машиналары болгаш дериглери» деп делгелге ажыттынар. Аңаа 20 ажыг чурттар киржир. Кристаллография болгаш микробиология талазы-биле делегейниң ийи делгелгези июльда Москвага ажыттынар. Күш ажылының талазы-биле делегей делгелгези августа Киевке ажылдап эгелээр. Делегейниң техниктиг бодалының эң улуг чедиишкиннерин көргүзер «Интероргтехника-66» деп делегей делгелгезинге киржири-биле дыка хөй күрүнелерден аалчылар сентябрьде бистиң чуртка келир.

Делгелгелер болгаш ярмаркалар даштыкы чурттар-биле ажыл-херекчи болгаш экономиктиг харылзааларны калбартырынга идиг берип турар.

(СЭТА).

Ядролуг бомбалар чүъктээн самолёттарның ужудуушкуннарын соксадыр

МОСКВА. (СЭТА). Ядролуг бомбалар чүъктээн америк самолёттарының ужудуушкуннарын соксадырын негээн медегелди тайбың камгалалының Совет комитеди үндүрген.

Агаарга дүн, хүн чок чоруп турар америк шериг самолёттарның аварияларының түңнелинде ядролуг бомбаларның, ракеталарның болгаш өске-даа шериг чепсектериниң черже дүжүп турарының таварылгаларын тайбыңның совет талалакчылары тайбынга ынакшылдыг бүгү-ле кижилер-биле кады улам дүвүрээзин болгаш килеңнээшкин-биле хайгаарап турар деп, медегелде чугаалап турар. Испанияның дээринге чоокта чаа болган халап ол дугайын чаа күш-биле сагындырып турар, ынчан америк шериг самолёттар агаарга үскүлежиппкен, ооң уламындан испан черже болгаш Чер ортузунуң далайынче өлүмнүг термоядролуг бомбалар барып кирген.

Бо дээрге мындыг янзылыг он үшкү таварылга болган! Мынчангаш бүгү Европада, бирги ээлчегде Испанияда, а ол ышкаш Францияда, Англияда, Барыын Германияда, Голландияда, Норвегияда болгаш өске-даа чурттарда америк шериг-агаар күштериниң авантюристиг үүлгедиглеринге удурланыышкыннарның калбарып турары черле билдингир, америк шериг-агаар күштери ядролуг бомбалар чүъктээн боттарының самолёттарын агаарга дүн, хүн чок тургузуп, харын өскелерниң девискээрлеринде америк баазаларны ажыглап алгаш, өлүмнүг чүъктер чүъктээн ол самолёттарны бүгү делегейни эргилдир ужудуп турар.

Ядролуг бомбалар чүъктээн самолётттарның ужудуушкуннарын болгаш ядролуг чепсекти өскелерниң девискээрлеринге кадагалаар чоруктту хоругдаарын, бүгү-ле хевирлерниң ядролуг чепсектерин кадагалаар, дежээр болгаш хандырар сорулгалыг бүгү-ле даштыкы баазаларны чок кылырын тайбың камгалалының Совет комитеди негээн.

КҮРҮНЕ ПЛАНЫН СОВЕТТЕРНИҢ КОНТРОЛЮНГА ТУРГУЗАР

СЭКП ТК-ның март, сентябрь Пленумнары улус ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунуң мурнунга чаа-чаа перспективаларны ажыткан. Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың ап турар экономиктиг хемчеглерин амыдыралга боттандырар талазы-биле чер-черниң партия, совет, ажыл-агый органнарының мурнунда улуг болгаш харысалгалыг сорулгалар салдынып турар. Хөгжүлдени улам ынай бурунгаарладырының аргалары база курлавырлары бисте эгээртинмес бар, оларны долузу-биле ажыглаар, коммунизмниң материал-техниктиг баазазын дүрген тургузар дээш совет улус күженишкиннерин харамнанмайн ажылдап турар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң бо чылдың январьда болуп эрткен сессиязы чеди чыл планының күүселдезиниң түңнелин үндүрүп, 1966 чылда республиканың улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң күрүне планын болгаш күрүне бюджедин бадылаан. Республика чеди чылда үлетпүр бүдүрүлгелериниң нийти продукциязын бүдүрүп үндүрер планын 105,9 хуу, электроэнергия ажылдап кылырының, хөмүр даш, даг-дүгү тывыжының, дааранылга кылыгларның, бажың иштиниң эт-херекселдерин бүдүрүп үндүрериниң планнарын чедиишкинниг боттандырган.

Ынчалза-даа эрткен чылын республиканың үлетпүр бүдүрүлгелери продукция бүдүрүп үндүрериниң чамдык хевирлерин, көдээ ажыл-агый күрүнеге эът болгаш тараа садарының планнарын күүсетпээн.

Чаа беш чылдың бирги чылы—1966 чылда республиканың ажылчы чоннарының мурнунда улуг сорулгалар салдынган. Чер-черниң партия, совет органнары күрүне планын амыдыралга боттандырар дээш ажылчы чоннуң күжүн эвилелдээр, бар курлавырларны болгаш аргаларны долузу-биле ажыглаар ужурлуг. Кол чүве болза хөреңгини камналгалыг чарыгдаары, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн соксаал чок бедидери болгаш ажылдың шынарын бедидери болур. 1965 чылга деңнээрге үлетпүр продукциязының хемчээли бо чылын 4,8 хуу өзер. Электроэнергиязы ажылдап кылыры — 11,6, хөмүр даш тывыжы — 4,2, даг-дүгү бүдүрери — 17,7, чыып эптээр демир-бетон конструкция бүдүрүп үндүрери — 38,2, туүйбу бүдүрери — 44,9 хуу көвүдээр.

Бо чыл — улус ажыл-агыйын эргелеп башкарарының чаа хевиринче шилчиириниң чылы болур. Үлетпүр бүдүрүлгезин планнаарының аргазын болгаш экономиктиг идиг бериишкинни нептередириниң талазы-биле улуг бурунгаар базымнар кылдынар. Ол болза үлетпүр продукциязын бүдүрүп үндүрерин планда көрдүнгенинден элээн ажыр күүседип болурун көргүзүп турар. Ындыг болганда, Советтер, оларның күүскомнары бүдүрүлгелерни бир дески ажылдаар кылдыр организастаары чугула.

Республикага бо чылын капитал тудуг улуг хемчээлдиг-биле чоруттунары күрүне планында көрдүнген. Эрткен чылга бодаарга оон хемчээли 87 хуу өзер. Чүгле чер-чер Советтериниң капитал салыышкыны-биле 18000 дөрбелчин метр шөлдүг 595 квартира ажыглалга кирген турар. Кызыл, Чадаана, Ак-Довурак хоорайларга, Кызыл-Мажалык суурга болгаш өске-даа районнарның төптеринге, чуртталга тудуглары дыка калбарар. Ол ышкаш совхозтарга 13000 дөрбелчин метр шөлдүг чуртталга бажыңнары ажыглалга кирер. Ажылчы чоннар күрүне чээлизи-биле болгаш боттарының күжү-биле 5000 дөрбелчин метр шөлдүг чуртталга тудуун кылыр. Эрткен чылын республиканың тудуг организациялары дыка хөй тудугларны, эң ылаңгыя чуртталга, школа, интернаттар, уруглар албан черлериниң чамдык тудугларын ажыглалга кирбейн, күрүне мурнунга өрелиг арткан. Кызыл хоорай Совети болгаш элээн хөй көдээ Советтер муң-муң дөрбелчин метр чуртталга шөлүн ажылчы чонга, колхозчуларга, совхозтарның ажылчыннарынга бербейн барган.

Көдээ ажыл-агыйның ажыл-ишчилери чеди чыл планының, 1965 чылдың сорулгаларының талазы-биле чамдык түңнелдерни чедип алганын демдеглээри чугула. Ындыг болза-даа көдээ ажыл-агыйдан алыр продукцияларның нийти чыылдазы куду болбушаан, күрүне мурнунга чамдык продукциялар, нийтиниң малының баш санын өстүрер талазы-биле эрткен чылын өрелиг болган. 1966 чылда бир саар инекке онаашпыр ортумаа-биле 1200 кг сүт, бир хойдан 2,2 кг дүк алдынган турары күрүне планында көрдүнген. 24 муң мыйыстыг бода малды, 220 муң шээр малды, 24 муң хаванны семиртир. Ынчангаш республика 19,6 муң тонна эътти, 21,4 муң тонна сүттү, 2050 тонна дүктү күрүнеге садар. Көдээ ажыл-агый культураларының дүжүдүн бедидеринче кол кичээңгей салдынып турар. Бо чылын гектар бүрүзүнден ортумаа-биле 9,5 центнер тараа дүжүдүн алыры, картофель, ногаа аймааның дүжүдүн бедидери планда көрдүнген. Көдээ ажыл-агыйның ажыл-ишчилериниң мурнунда салдынган сорулгаларны амыдыралга боттандырарынга көдээ Советтер, оларның депутаттары улуг рольду ойнаар. Көдээ ажыл-агый талазы-биле планныг сорулгаларны күүседиринге кол чүве болза, нийтиниң малының кыштагладыышкынының организастыг, часкы хову ажылдарынга белеткелдерни хынамчалыг болгаш шынарлыг чорудары болур.

Чоннуң амыдырал хандырылгазын экижидер, улус өөредилгези болгаш культура-чырыдыышкын, кадык камгалал талазы-биле улуг сорулгалар салдынган. Чижээ, нийти билиг школаларынга өөреникчилерниң саны 46,7 муң, школа назы четпээн уруглар албан черлеринге турар уругларның саны 5,6 муң чедир көвүдээр. Эмнелге черлеринге орунуң саны 2700 чедер, колхозтар, совхозтарның фермаларынга эмнелге пунктулары болгаш культура одаглары туттунгулаар. Бо чүгүла хемчеглерни СЭКП райкомнары, райкүүскомнар, чер-черниң партия, совет органнары боттарының удуртулгазынга ап, күүселдезин хүн бүрү контрольдаары чугула.

Республиканың ажылчы чону 1966 чылдың планын чедиишкинниг боттандырар дээш бүгү күжүн салып, бар аргаларны болгаш курлавырларны ажыглап турар. Партия, совет, профэвилел организациялары бүдүрүлгелерниң болгаш колхоз, совхозтарның удуртукчулары бо чылдың планын күүседирин хандырар төлээде, улус ажыл-агый планы бүгү көргүзүглериниң талазы-биле ай, квартал санында күүсеттинерин чедип алыр ужурлуг.

СЭКП-ниң XXIII Съездизинге алдар кылдыр

Чер-черде мал оолдаашкыны

ЧЕДИИШКИННИ БЫЖЫГЛААР

«Барлык» совхозтуң Хөнделең салбырының малчыннары 1965 чылды эки түңнелдерлиг дооскан. Салбыр мал ажылының эът, сүт, дүк продуктуларын күрүнеге садарының планнарын бүрүн күүсеткен. Төрүүр 100 баш хойга онаашпыр 98 хураганны, хой бүрүзүнден 2,1 кг дүктү алган.

Эрткен чылдың чедиишкинин быжыглаар дээш, бо чылын малчыннар улам кедурлүүшкүннүг ажылдап турар. Нийтизи-биле салбырда 1678 хой төрээн. Оларның чаш төлү бүрүн менди. Оон иштинде хойжулар Х. Ууртак, С. Сюрек оларның коданнарында 180—184 чаш хураганнар немешкен.

М. Бойду.

САКМАНЩИКТЕР

Бии-Хем районнуң «Тиилелге» колхозунуң Баян-Хем участогунда 16 кодан шээр малы кыштаглап турар. Хар улуг-даа болза, оларны шын ажыглап, бар мал чемнерин таарыштыр чарыгдап тургаш, малчыннар чаңгыс хураган-даа хоратпас дээш демисежип турарлар.

Колхоз баштаар чери хойжуларже 14 сакманщиктерни чоруткан. Ам үеде сакманщик бүрүзү 25—30 хире хураганнарны ажаап турар. Оларның кижи бүрүзү 45 хонук иштинде 50—60 хураганны доруктурар хүлээлгени алган. Ам үеде хойжулар Чооду Часпыл 110 хойдан 125 хураганны, Салчак Ноңчат 60 хойдан 65 хураганны ап, артык олчалыг болганнар.

Сакманщиктер Дамзын Кызыл-Уруг, Дарыма Дыртык, Ноңчат Биче-оол, Лакпа Дукпурту болгаш өскелер боттарының хүлээп алган хураганнарын эки ажаап доруктуруп турарлар.

Мооң-биле кады мал кыштагладыышкынының, малдың чаш төлүн камгалап алырының бо изиг-дүлүк үезинде колхозтуң баштаар черинин, партия организациязының талазындан малчыннарның амыдырал хандырылгазынче, культурлуг негелделеринче кичээңгейни суларатканын демдеглезе чогуур. Солун тарадылгазы үргүлчү озалдаар, чунар бажыңга кым-даа чуимайн турар. Кино, концерт дугайында чугаа безин чорбайн турар. Автолавка орук багай деп сылдаглап алгаш, малчыннарга барбастаан. Хойжуларның одаар ыяжы үргүлчү үстүр. Бажыңнар шагдагы хевээр чугайлаттынмаан. Чугай айтырарга, колхозта чок болур.

Бо чылын төрүүр чүс хойдан чүстен эвээш эвес хураганны алыр дээш хойжулар, сакманщиктер демисежип турар. Оларның чедиишкиннинг ажылдаарынга баштаар чер болгаш партия организациязы чогуур хемчеглерни алыры негеттинип турар.

С. Нанзалмаа.

ЧАШ МАЛ НЕМЕШПИШААН

«Сүт-Хөл» совхозтуң Ишкин салбырының Оргу-Шеле дагларындан шөйлүп баткан Узун-Сайырның олбо талаларында кыштагларда кодан-кодан хойларның чаш төлү хүн бүрү немежип турар. Хойжулар Доржу 202, Натпит 151, Чимит-Доржу 164 хойнуң хураганнарын камгалап алган. Коммунист Мурауунаның коданындан төрээн 105 хойдан 106 хураган алдынган.

Мооң мурнунда чылдарда Узун-Сайырның малчыннарынга мал чемнерин чүгле аът-биле сөөртүп чедирип турган болза, ам сигенни, суланы болгаш дошту машина-биле чедирер апарган. Эрткен чылын Узун-Сайырның унунда машина чоруттунмас черлерни тус черниң чону хөй күш-биле аштап арыглааның түңнелинде ам машина чоруп турар апарган.

М. МЕЗИЛ-ООЛ.

ТҮҢНЕЛ ООН-ДАА БЕДИК БООП БОЛУР ТУРГАН

СЭКП ТК-ның март Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырарынга «Сельхозтехниканың» республика каттыжыышкынының системазында бүдүрүлгелер улуг рольду ойнаан. Эрткен чылдың түңнелдери-биле алырга, бо организация бүдүрүлге программазын 107,8 хуу күүсеткен. Ол болза продукция бүдүрери мурнуку чылдыындан беш хуу өскени ол.

Ынчалза-даа техника септелгезиниң номенклатуразы болгаш аргижираан кезектерни эгидип тургузарының онаалдазы үстүнген. Оон-биле чергелештир септелге мастерскаяларынга база өске-даа черлерге кылдынган ажылдарга чарыгдаллар көвүдээн болгаш күүсеттинген ажылдарның шынары куду боор келген.

Бо бүгү четпестерниң болуп турары «Сельхозтехника» каттыжыышкынының удуртукчулары болгаш инженер-техниктиг ажылдакчылары, оон районнарда салбырларының ажылдакчылары механизаторлар-биле ажылдың организастыг талазынче кичээңгейни суларатканы болгаш технологияның мурнакчы дуржулгазын оларның ортузунга нептеретпейн, материалдыг чарыгдалдарның учёдун чогуур үеде кылбайн келгенинде.

Ам үеде «Сельхозтехниканың» бүдүрүлгелериниң кол сорулгазы көдээ ажыл-агый машиналарын, тракторларны часкы хову ажылдарынга шынарлыг белеткээри болур. Бо талазы-биле төлептиг черни СЭКП-ниң XXIII съездизинге күш-ажылчы бедиктиг ужуражыр дээн чарыштың эгелекчилери «Сельхозтехниканың» Чадаана каттыжыышкынының механизаторлары ээлеп турар. Ажыл-ишчилер февраль 10-га чедир 166 тракторну белен техниканың одуруунда тургускан. Чадааннажылардан дора эвес түңнелдерни «Сельхозтехниканың» Кызыл-Мажалык каттыжыышкынының механизаторлары чедип ап, техника септелгезиниң планын 65 хуу күүседип апкан.

«Сельхозтехниканың» республика каттыжыышкынының даргазы эш Абрамов «Сельхозтехника» организацияларының ажылдакчыларының хуралынга кылган илеткелинге чадаанажыларның болгаш кызыл-мажалыкчыларның арга-дуржулгазын кайда, канчаар нептередип турарының дугайында чүнү-даа чугаалаваан. Часка белеткелдиң ажыктыг талазын айыткан болза, активтиң киржикчилеринге өөредиг-даа болур ийик. Февраль 10-да байдал-биле алырга, «Сельхозтехниканың» республика каттыжыышкыны септезе чогуур 1749 тракторнуң 1095-ин септээн. Көдээ ажыл-агый машиналарының белени оон-даа эвээш боор турар.

«Сельхозтехниканың» Таңды, Чадаана, Туран каттыжыышкыннарының төлээлери ук хуралга сөс ап чүве чугаалааш, «Сельхозтехниканың» республика каттыжыышкынының адресинге шыңгыы шүгүмчүлелди кылып, илереттинген четпестерни дүрген чайладыр хемчеглерни дарый боттандырарын күзээннер.

Н. ВАНЬКОВ.

Республика типографиязының парлакчызы Мария Максимовна Михалеваның ажыл-ишчи холун дамчыштыр миллион-миллион километр саазын эрткен. Бо мергежилди ол 21 чыл мурнунда-ла чедип алган. Оон бээр оон ажыл-ишчи оруу—парлакчы. Ажылынга кызымак, ак сеткилдиг бо ажылчынны бүдүрүлге коллективи хүндүлеп турар. Ажыл улуун ол хүн бүрү долдур болгаш ажыр күүседип, СЭКП-ниң XXIII съездизинге улуг чедиишкиннерлиг ужуражыр деп бедиткен хүлээлгени алган.

Чурукта: М. М. Михалева.

Фото В. РАЧКОВСКИЙНИҢ.

АЖЫЛ-ИШ ХАЙНЫККАН

СЭКП-ниң XXIII съездизинге төлептиг ужуражыр дээш, нийтиниң малын кыштан хур ажырар, чаш төлүн бүрүн камгалап алыр, сүт саалдазын көвүдедир дээш бо үеде малчыннарда ажыл-иш хайныккан. Чөөн-Хемчик районнуң «Большевик» колхозунуң Даштыг-Тей сүт-бараан фермазынга, чамдык хойжуларынга чорааш, оларның хайныгып турар ажыл-ижин канчап магадавас, мактавас боор.

Ферманың кызыл булуңу 1965 чылда кылган ажылының болгаш 1966 чылда чедип алыр сорулгаларының чурагайлары-биле шиметтинген. Чаа беш чылдың баштайгы чылында ферманың коллективи 185 тонна сүт бүдүрер онаалданы 190 тонна кылдыр күүседир дээш ажылдап турар. Инек бүрүзүнден ортумак саалда 1300 кг дээн болза, саанчыларның түс бүрү хүлээнип ап турары 1640—1760 кг чедип турар.

Кызыл булуң-биле кожа бир өрээлде сүт хүлээп алыр чер. Оон иштин аажок арыглап шеверлээн. Оон ындында чунар бажың. Ферма бус-биле изидер системалыг болганда, чунар бажыңны хүн бүрүде ажыглап болур. Инек саар улуг өрээлди механизастаан.

Мурнакчы саанчы А. Ондар саанчыларны баштап алган, кажаа иштинде кылыр ажылдарны кежээки саалданың бетинде доозар дээш ажылдай берди.

— СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг колхоз-биле социалистиг чарыштыг бис. Ол колхозтуң кежигүннеринге концерт көргүзери-биле удавас аалдап чедер дээш белеткенип тур бис— деп, саанчы Анай чугаалады.

Чай чок ажылдаан саанчыларга ажыл-ишке чедиишкинниг болурун күзеп кааш, хойжуларже чоруптувус.

Хылдыг-Үзүкте Моңгуш Балчырның кажаазының көржеңин коптарган кижилерниң ажылы изиг-түлүк чоруп тур.

— Бо кавының хойжулары кажааларының көржеңин дем-биле коптарып турар. Бистиң кажаавыстың көржеңин бөгүн аштап доосказ, дараазында өске хойжунуң кажаазынга баарлар — деп, Куулар Серемаа, ол ажылдаан кижилерни чардыктырбас дээнзиг, биске дораан чугаалай каапты.

Хойжу Балчырның өг-бүлези бо чылын 100 хойга онаашпыр 100 хураганны, хой бүрүзүнден 2,3 кг дүктү алыр хүлээлгелиг. Баштай оолдаан 60 хойдан 64 хураган алдынган.

Биче-даа бол, хойжуларның кылып турган ажылынга дуза каткаш, ынайлап чоруптувус.

Кулузун деп черде механизастаан кудуктуг кыштаг. Кажаа иштинде клеткалап кылган өрээлдерде хураганнар чыр-шоң кылдыр алгырышкан, аалда кижилер ажаанзырап ажылдаан, анаа олурар кижи чок. Максим Мөгдүннүң кадарган хойларының массалыг төрүп эгелээни ол-дур.

«Нийтиниң малын кыштан менди ажырар, чаш төлүн камгалап алыр, партияның съездизинге чедиишкинниг ужуражыр дээнде ынчанмайн канчаарыл» деп бодал кижиниң бажынга дораан кире хонуп кээр.

— Малдың чаш төлү менди, доругуучал болур, магалыг кыштыр бо. Амдызында төрээн 153 хойдан 159 хураган алдывыс. Бөгүн оларга оолдаан ийи хойнуң хураганнарын аккелгеним бо — дээш, пичеенде хураганнарны хойжу көргүстү. Нелери кургадыр чылгап, эмаарып алган, дүктериниң силии аажок!

Хойжу одардан чаа келгеш, бажыңынче-даа барбайн, механизастаан кудукче чүгүргеш, моторну ажылдадыпты. Одарда хойлар моторнуң даажын эндевес апарганнар — олче углаптылар. Кудуктуң хоолайларындан замчаан суг оңгачаларның иштин долдура берди. Хойлар өөренген аайы-биле оңгачаларның олбо талаларындан сугну иже бердилер. Ында электри шимчедикчини Мөгдүн боду ажылдадып турар. Чуртталга бажыңнарынче болгаш кажааларже электри удазыннары кирген.

Бо чылын хойжунуң хүлээлгези төрүүр чүс хойга онаашпыр 102 хураган, хой бүрүзүнден 2,7 кг дүк.

«Большевик» колхозтуң өске-даа коданнарынга баарга, хураган-на хураган. Кижилер бай амыдыралга чурттап, амыр-дыжын бодавайн, тура-соруктуг ажылдаан, төрээн Коммунистиг партиязының съездизинге уткуштур социалистиг хүлээлгелерни алган болгулаар-тыр.

М. СЕВЕН.

Бригаданың хойжуларында

Бистиң «Мурнакчы» колхозтуң Чаңгыс-Теректе № 2 хойжу бригадазының малчыннары кыштан малды хур ажырар, чаш төлүн бүрүн камгалап алыр дээш демисежип турар.

Бригаданың коданнарында хой оолдаашкыны ам массалыг апарган. О. Седен-Дамбааның 300 ажыг төрүүр хойларының 156-зы оолдаан, оон 157 хураганны менди камгалап алган. Хойжулар Х. Савылдай 121 хойдан 127 хураганны алган, Х. Седип 88 хойнуң, М. Хертек 99 хойнуң төрээн хураганнарын менди алганнар.

Бригаданың хойжулары бүгү көргүзүглер талазы-биле эки түңнелдерни чедип алыр дээш, №1 хойжу бригаданы социалистиг чарышка кыйгырган.

Ч. ОЧУР,
бригадир.

Бай-Тайга район.

Сергек доругуп турар

Хой оолдаашкыны «Тес-Хем» совхозта массалыг чоруп турар. Ажыл-агыйның Берт-Даг салбырында төрүүр 7 муң хой бар. Ол хойларның 609-ау ам оолдапкан. Оон алдынган 611 хураган сергек доругуп турар.

Кудук деп черде коданның болгаш А. Карыманың, А. Моңгалбийниң бригадаларының хураганнарын сакманныг арга-биле азырап доруктурарын шиитпирлээн. 37 сакманщик кыштагларже шагда-ла үнүпкеннер. Сугну коданнарже машиналыг, шанактыг сөөртүп турар.

Чарыштың түңнелинде

Съезд мурнунуң социалистиг чарыжы Барыын-Хемчиктиң ажыл-агыйларында калбарган. Районнуң колхозу болгаш совхозтары бирги кварталда күрүнеге сүт садарының планын 56, эъттиин 50 хуу күүсеткен.

Кыштаглаашкынны эки организастааның түңнелинде мал оолдаашкыны чедиишкинниг чоруп турар. Бо хүннерге чедир төрээн 11 муң баш хойнуң хураганнары, 170 инектиң бызаалары четче алдынган. Ылаңгыя «Барлык», «Шекпээр» совхозтарда байдал дыка эки.

Совет Армияның болгаш шериг-далай флодунуң хүнүнге уткуштур

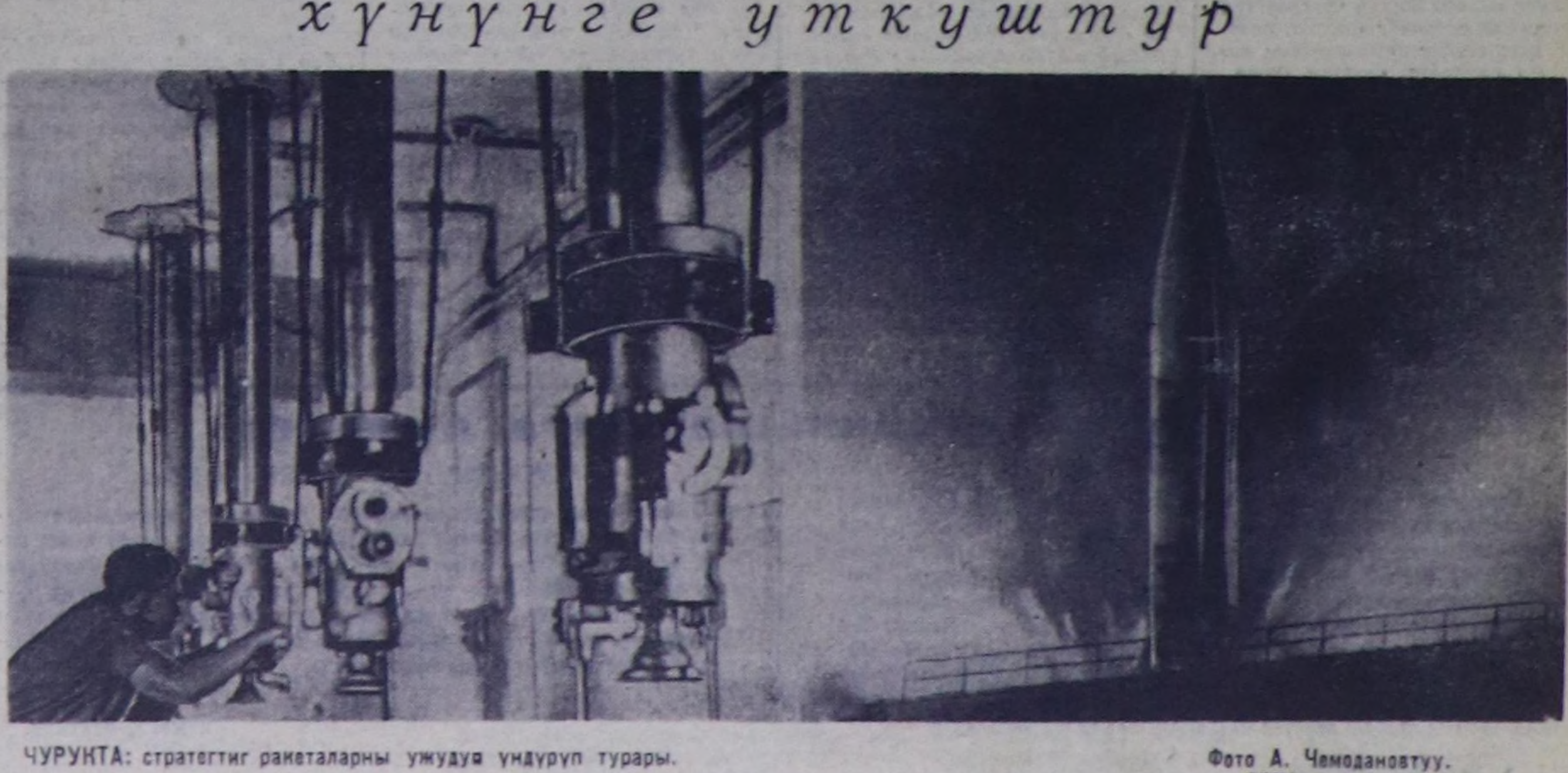

ЧУРУКТА: стратегтиг ракеталарны ужудуп үндүрүп турары.

Фото А. Чемодановтуу.
СЭТА-ның фотохроиниказы.

КОМСОМОЛ АМЫДЫРАЛЫ

КИЖИЗИДИЛГЕ АЙТЫРЫЫ—ПЛЕНУМДА

Аныяктарны дайынчы, күш-ажылчы болгаш революсчу чаңчылдарга кижизидер дугайында чугула айтырыгны ВЛКСМ-ниң Барыын-Хемчик райкомунуң ээлчеглиг пленуму чугаалажып, «Большевик» колхозта ВЛКСМ комитединиң секретары К. Маадыр-оолдуң болгаш Аянгаты ортумак школада комсомол организациязының секретары М. Баян-оолдуң илеткелдерин дыңнаан. ВЛКСМ райкомунуң кежигүннеринден аңгыда ажыл-агыйларның, албан болгаш тудуг черлериниң удуртукчулары, партия организацияларының секретарьлары, школаларның директорлары, интернаттар эргелекчилери, улус өөредилгезиниң ажылдакчылары ук пленумга база олурушкан.

Революсчу, күш-ажылчы болгаш дайынчы чаңчылдарга аныяктарны кижизидер талазы-биле чамдык ажылдарны «Большевик» колхозта база Аянгаты школазында комсомол организациялары кылгылаан. «Олар бистиң школавыска өөренип чораан», «Совет Армияның болгаш Шериг Далай-Флодунуң политиктиг база дайынчы белеткелиниң тергиинери — бистиң чаңгыс чер чурттугларывыс» деп булуңнарны органызастаан, Ада-чурттуң улуг дайынының киржикчилери-биле база шериг албанынга чорааннар-биле аныяктарның ужуражыышкыннары болгулаан.

Тывага революстуг шимчээшкинниң киржикчилери-биле, бүдүрүлгениң амгы мурнакчылары-биле аныяктарның ужуражыышкыннары чер-черде үргүлчү болуп турар апарган. Районнуң комсомолчуларының болгаш аныяктарының хөй нуруузу колхоз, совхоз бүдүрүлгезинге. Тываның аар үлетпүрүнүң баштайгызы болур Ак-Довурактың даг-дүгү комбинадының тудуунга идепкейлиг киржип турарлар. Оларның аразында Ак-Довуракта Кужугет Калдар-оолга удурткан бетонщиктер бригадазының кежигүннери, В. Голубевке баштаткан дашчылар бригадазының аныяктары, даг-дүгү арыглаар фабриканың машинистери Чечек Ооржак, Доңгак Ладар-оол, «Барлык» совхозтуң Бижиктиг-Хая сүт-бараан фермазының мурнакчы саанчызы Саая Сара, механизатор Д. Байыр ышкаш аныяктар күш-ажылга болгаш хуузунда амыдырал-чуртталгазынга төлептиг үлегер-чижээн көргүзүп турарлар.

Ооң-биле кады аныяктарны революсчу, күш-ажылчы болгаш дайынчы чаңчылдарга кижизидер талазы-биле ВЛКСМ райкомунуң база чамдык комсомол организацияларының ажылында улуг четпестер барын пленум демдеглээн. Аныяктар ортузунга лекциялар, беседалар болгаш тайылбыр ажылдары ам-даа эренгей хевирлиг, амыдыралдан, тодаргай сорулгалардан хоорук чоруп турар фактылар бар. Коммунистиг кижизидилгениң эң чугула участогу болур комсомолчуларның болгаш аныяктарның политиктиг өөредилгезин ВЛКСМ райкому четпес удуртуп турар. Ооң түңнелинде чамдык колхозтарда болгаш Ак-Довурак хоорайда комсомолчуларның политбөлгүмнериниң кичээлдери үстүп келген. Кичээлдерге беседаларның идей-теоретиктиг деңнели чавыс, ооң амыдырал-биле холбаазы кошкак болуп тургулаан.

Аныяктар ортузунга идеологтуг ажылды чорударының одаа болур культура албан черлери чамдык черлерде эки ажылгаттынмайн, клубтар, кызыл булуңнар тургулаар. Чижээ, «Шекпээр» совхозтуң төвү Биче-Тейде, «Барлык» совхозтуң Аксы-Барлык суурунда кодээ клубтар амгы үеде ажылдавайн, шуут хаалчак турарлар, номчулга конференцияларын, тематиктиг кежээлерни, мурнакчылар-биле ужуражыышкыннарны дыка эвээш чорудуп турар, район төвүнде, Ак-Довурак хоорайда культура бажыңнарының безин бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмнери эки ажылдавайн келген. Аныяктар ортузунда күш-культура, спорт ажылы массалыг байдалче мынчага шилчивээн. Кызыл-Мажалык суурда болгаш Ак-Довурак хоорайда спортчу шөлдер, стадионнар амга чедир кылдынмаан. «Большевик» колхозтуң даргазы эш Шаалының инициативазы-биле колхоз төвүнге спорт шөлүн тудуп каарга, аныяктар ону амга чедир дерип албаан.

Аныяктар ортузунда коммунистиг кижизидилгени чавыс деңнелде тургускан дугайын арагалаар, хулиганнаар, оорлаар, өске-даа кем-херек үүлгедир, күш-ажылга хөөн чок чоруктарның фактылары херечилеп турар. Аныяктарны ажылга киирер айтырыгже чогуур кичээнгей салдынмаан. 1965—1966 өөредилге чылында районда 85 уруглар школага кирбээн, чүгле баштайгы чартык чылда безин 16 өөреникчилер школалардан кандыг-даа чылдагаан чокка үнген. Чүгле чаңгыс «Барлык» совхозта безин 26 аныяк кижилер кайда-даа ажылдавайн турар, а оларның хөй кезии арагалап, хөй-ниитиниң корум-чурумун үреп, оорланыр чоруктарны кылып турарлар.

Шериг-патриотчу кижизидилге ажылы аныяктар ортузунга багай чоруп турарын районнуң шериг комиссары эш Нечаев чугаалаан. Шериг назылыг аныяк оолдарда бижик билбес чоруктар бар.

Комсомол организациязының ажылынга партийжи удуртулганың четпес болуп келгенин «Барлык» совхозта партком секретары эш Чүлдүм миннип чугаалаан. ВЛКСМ райкомунуң ажылдакчыларының адынга шыңгыы шүгүмчүлелди ол кылган. ВЛКСМ райкомунуң секретары эш Чөреве болгаш өске-даа ажылдакчылар ажыл шагының хөй кезиин кабинетке эрттирип, а колхоз, совхозтарга ховар барып, комсомол организацияларынга практиктиг дузаны кошкак көргүзүп турарлар деп шүгүмчүлээн.

Аныяктар ортузунга хоойлу-дүрүм танындылгазын районнуң суд, прокуратура, шагдаа органнарының ажылдакчылары кылбайн турарын пленумга санал берген эштер чугаалап турган. Аныяктарны дайынчы, күш-ажылчы болгаш революсчу чаңчылдарга кижизидерин күштелдиреринче угланган шиитпирни пленум хүлээп алган.

Т. ТАЛГАНЧИК.

ШЫНАРЫН УЛАМ БЕДИДЕР

Партия чырыдышкынынга бо өөредилге чылында Чөөн-Хемчик районнуң партия организациязы 32 эге политшколаны, марксизм-ленинизм үндезиннериниң 17 школазын четчелеп тургускан болгаш ам үеде ажылдап турар. СЭКП райкомунуң чанында экономиканың район школазын кодээ ажыл-агый экономиказы болгаш үлетпүрүнүң экономиказы деп ийи салбырлыг кылдыр органызастаан.

Малчыннар болгаш саанчылар бригадаларда болгаш фермаларда политиктиг өөредилгеде хаара туттунган. Оларның чамдыызы чамдык черлерде, чижээ, «Чыраа-Бажы» совхозтуң Чыргакы салбырында болгаш өске-даа ажыл-агыйларда бот-өөредилге-биле өөренип турар болгаш оларда консультантыларны быжыглаан. Ниити билиг школаларында теоретиктиг конференцияларны органызастап турар. Районнуң чырыдышкын четкизи амгы үениң негелделеринге дүүштүр ажылдап шыдаар пропагандистер-биле четчелеттинген.

Политиктиг эге болгаш марксизм-ленинизм үндезиннериниң школаларынга СЭКП ТК-ның сентябрь (1965 ч.) Пленумунуң база ССРЭ-ниң Дээди Совединиң VII сессиязының материалдарын ханызы-биле өөренген. Чамдык черлерге дыңнакчыларның дилээнин ёзугаар бо темаларга 3—4 кичээлдерни эрттирген. Марксизм-ленинизм үндезиннериниң школаларында ам үеде СЭКП төөгүзүн, а «Сүт-Хөл» совхозтуң төвүнде школада политэкономияның үндезиннерин өөренип турар. Политиктиг эге школаларда В. И. Ленинниң намдарын болгаш политиктиг билиглерниң үндезиннерин өөренип турар.

СЭКП райкому, ооң пропаганда болгаш агитация килдизи партия өөредилгезинче чогуур кичээнгейни салып турар. Политчырыдышкын айтырыын райком бюрозунга үш удаа чугаалажып көрген. Райкомнуң беш ажылдакчылары политшколаларда пропагандистеп турар. Ол чорук ажылдакчыларның талазындан политөөредилгени боттарының дуржулгазындан билип ап, чугула айтырыгларны дүрген болгаш билдилиг шиитпирлээринге, дуржулгазын эге организацияларга, пропагандистерге сүмелеп бээринге ажыктыг болуп турар.

Пропагандистер-биле ажыл мында план ёзугаар чоруттунуп турар. 12 пропагандистер өөредилге чылының эгезинде Кызылга республика семинарынга чораан. Пропагандистерниң семинары Чадаанага ийи удаа, Сүт-Хөлге бир удаа болган. Оларга пропагандистер солун лекцияларны дыңнавышаан, дуржулга солчуп, политөөредилгеде четпестерни илередип, чогуур хемчеглерни айтып ап келгеннер.

Пропагандистерге дузалаар материалдар-биле партчырыдышкын кабинедин шимеп, дерип турар. Ол ышкаш «Сүт-Хөл» совхозтуң төвүнде партчырыдышкын кабинеди эки дериттинген болгаш доктаамал ажылдап турар. Ында пропагандистерге сүмелеп турар литератураларның болгаш методиктиг пособиелерни делгээн ажык витрина, лекторларга, агитаторларга булуңчугаштар бар. Көскү черде совхозтуң бүдүрүлге көргүзүглери-биле кады кичээлдерниң расписаниелерин аскан. Парторганизация секретарының кабинединде хүндүткелдиң булуңун тургускан, ында «Хүндүткел дептери», байыр чедириишкиннери, хүндүлел бижиктери дээш өске-даа чугула чүүлдерни делгээн. «Хүндүткел дептеринге» мурнакчыларны 1964 чылдың ноябрь 7-ден бээр доктаамал киирип турар.

Партия болгаш комсомол организациялары комсомолдуң политчырыдышкынынче кичээнгей салып турар. Ам үеде «Бистиң ленинчи комсомолувус», «Төрээн чурт» деп клуб, «Коммунистиг кижизидилгениң үндезиннери» болгаш өске-даа хевирлерниң 29 бөлгүмү ажылдап турар. Партия чырыдышкынының четкизинде өөренип турар комсомолчулар болгаш аныяктар база эвээш эвес.

Политиктиг чырыдышкынны органызастаар база удуртур талазы-биле хөй үнелиг болгаш ажыктыг чүүлдерни Чөөн-Хемчик районнуң партия организацияларының дуржулгазындан тып болур. Ынчалза-даа бо чугула херекте шыңгыы четпестерниң бар боор турарын демдеглевейн барып болбас.

Партия чырыдышкынында теоретиктиг семинарлар кончуг эвээш органызастаттынган. Башкыларның безин хөй нуруузу марксизм-ленинизм үндезиннериниң школаларында өөренип турар. Оларга СЭКП төөгүзүн «Дүрген эртер» хевирни сүмелээн, ооң дараазында партия тургузуунуң темаларын, а сөөлүнде А. Макаренконуң педагогиктиг салгалдарын өөренир кылдыр доктаадып каан. «Коммунистиг кижизидилге үндезиннериниң» теоретиктиг семинары чаңгыс-даа чок.

Чамдык черлерде, чижээ, районнуң харылзаа конторазында, райүлетпүр комбинадында дээш өскелерде-даа политиктиг эге школаларны шын эвес четчелээн. Оларга бүгү кижилерни хаара тударын оралдашканы илдең. Чижээ, харылзаа конторазында, школада чаңгыс-даа коммунист чок.

Политиктиг эге школаларның өөредилгези хожудап турар. Ооң кол чылдагааннарының бирээзи — парторганизацияларның харысалга чогундан кичээлдер үстүп, органызас чок чорук тыптып кээп турар. Комсомол чырыдышкынынга контроль база кошкак. Ооң пропагандистери-биле ажылды ВЛКСМ райкому-даа, обкому-даа чорутпайн турар.

Чөөн-Хемчик районнуң коммунистери болгаш кежигүн эвес активтери марксисчи-ленинчи теорияны партия чырыдышкынының четкизинде чүткүлдүг өөренип турар. Моон алгаш көөрге, районда партия өөредилгези бо чылын бедик чадаже шилчээни илдең-дир. Ам сорулга болза, чедип алган чүүлдерни быжыглавышаан, партия өөредилгезин органызастаар болгаш удуртур талазы-биле боттуг ажылдарны улам күштелдиреринде болуп турар.

В. ДУБРОВСКИЙ,
СЭКП обкомунуң Политчырыдышкын бажыңының консультантызы.

Хөй-ниити ажылынга кижизидер

Бистиң школа-интернадывыстың доозукчуларының ажылдап азы өөренип турар черлеринден оларның кижизиг мөзү-шынарының дугайында макталдыг медээлер кээп турары кончуг өөрүнчүг. Ооң дугайын бодап ора, бистиң школа-интернадывыстың башкылар болгаш кижизидикчилер коллективиниң хүн бүрүде чорудуп турар өөредилге-кижизидилгелиг ажылында эки, өөредиглиг чүүлдер барынга ынчангаш бүзүрээр мен. Ынчалзажок ооң дугайын шуптузун бичии чүүлге бижип болур дээр болза черле таарышпас, ынчангаш ооң чүгле бир талазын, кижизидилге ажылының дугайын бижип көрейн.

Ийи чыл бурунгаар школа-интернаттың директциязы «Школаның алдары дээш» деп хөрек демдээн доктааткан. Боттарывыс оларны шевергин чараш, быжыг кылдыр кылып алган бис. Кончуг эки өөредилгелиг, чурумнуг, хөй-ниити ажылынга идепкейлиг, мөзү-шынары кижизиг өөреникчилерге оларны тыпсып турар. Ооң-биле шаңнаткан өөреникчилерни эш-өөрү аажок хүндүлээр болгаш школаның чоргааралдары кылдыр көрүп, оларга идегээр болгаш чоргаарланырлар.

Өөредилгеден хостуг шактарда уруглар кижизидикчи башкыларының дузазы-биле боттарының чурттаар өрээлдерин арыглап, орун-дөжээн боттары чараштыр эдип ап, чажындан тура-ла күш-ажылчы кижилер болуп өзүп олурарлар. Чоокта чаа школа-интернадывыс сес харлаан. Ол хүнге уткуштур хол-биле кылган уран ажылдарның делгелгезин организастаан бис. Аңаа 1-ги болгаш 2-ги А, Б класстарның өөреникчилери база идепкейлиг киришкеннер. Оларның дараан кушкаштары, көге-бугалары, бойдус чурумалдары каттырынчыг болгаш кончуг чараш болгулаан.

Класстан дашкаар ажылдарны неделя хүннериниң аайы-биле эрттирери чаңчыл болу берген. Аңаа 1—4,5—8 класстар кылдыр ийи бөлүкке чарып, оларны ийи аңгы эрттирип турар бис. А среда — пионер болгаш комсомол ажылының хүнү. Ол хүн дружина чөвүлели, комсомол комитеди чыглып алгаш, неделя планын ёзугаар кылган ажылын түңнеп, кылдынган болгаш чедир кылдынмаан ажылдарны, өөреникчилерниң деткимчезин ап турар чаа чүүлдерни илередип чугаалажыр болгаш келир неделяда кылыр ажылдарны планнап алырлар. Пятница — клуб хүнү. Ол хүн кайы-бир класс солун тематиктиг кежээни организастап эрттирер. Ооң программазынга концерт, янзы-бүрү массалыг оюннар, ужуражылгалар кирер. Тыва аныяктар организациязының 40 чылынга тураскааткан кежээни 8-ки класстың өөреникчилери кончуг солун организастап эрттиргеннер. Аңаа күш-ажылдың мурнакчыларын, хамааты болгаш Ада-чурт дайынының киржикчилерин чалаан болгаш комсомолга чаа киргеннерге кежигүн билеттерин ВЛКСМ Кызыл хоорай комитединиң секретары С. Солунам тывыскан. Бирги чартык чылда школаның комсомолчулары 100 хуу өөредилгелиг болганнар.

Сагылга-чурумну быжыглаар, өөредилгениң шынарын, өөреникчилерниң хөй-ниити ажылынга киржилгезин экижидер сорулга-биле класстар аразынга чарышты калбартып, олар өөреникчилерге солун болзун, оларның сонуургалын чидирбес дээш чарыштың негелделерин неделя санында чаартып, ооң түңнелин неделя төнчүзүнде үргүлчү үндүрүп турар бис. Сөөлгү неделяда бо чарышка бирги черни школаның эң бичиилери — 1-ги, 2-ги А, Б класстар ээлээннер. Суббота санында класстарның командирлери чыглып келгеш, неделя иштинде кылган ажылдарның түңнелин командирлер составынга илеткээрлер. Арыг-шевер санитарлары хүн бүрүде класстарны хынап көрүп, бар четпестерни боттары-ла эскерип, оларны чок кылырынга эштерин эки организастап билир апарганнар. 2-ги Б класстың өөреникчилери өрээл чечектери өстүрериниң ёзулуг мастерлери апарганнар. Ам оларның клазынга кире бээрге, соңгаларда чечектер кыжын безин айыраң кызыл.

Октябрь революциязының 49 чыл оюн таварыштыр октябряттар байырлалын эрттирип тура, аңаа хоорайның өске школаларының октябряттарын база чалаан бис. Олар боттарының школаларында бар чаа, солун чүүлдер дугайын аажок чугаалажып, бот-боттарындан өөренип ап, билиин байыдып турарлар. Бистиң бирги классчыларывыс ынчаарда ол эштеринден өөренип алган оюннарын, ырларын, шүлүктерин ам-даа утпааннар. Кандыг-бир чаа чүве дугайын чугаалай бээрге, оларда ындыг, бисте мындыг деп чугаалап, бир-ле чаа чүүлдү тып алырлар-дыр. Ам класстар бот-боттарының аразында концертчигештерни безин организастап турар апарганнар. Чоокта чаа 2-ги «А» класс тоолдар кежээзи организастааш, аңаа 1-ги «А» классты чалаан. Олар аңаа орус улустуң «Дилги, Аскыр-дагаа, Репа» деп тоолун сценажыткаш, кончуг эки ойнап көргүскеннер. Мындыг янзылыг кады ажылдажылга коллективизмге уругларны эки кижизидер болгай.

Ындыг хевирлиг организакчы, чогаадыкчы, хөй-ниитичи ажылдар өөреникчилерниң идепкейлиг болурунга, коллективизмге чаңчыгарынга улуг дузалыг. Ам школаның коллективи Совет Армия хүнүнүң байырлалынга, ооң соонда школачыларның республика көрүлдезинге белеткенип эгелээн.

М. ХУУРАК,
Кызылдың школа-интернадында башкыларның комсомол организациязының секретары.

Ак Хемчикпен Тожунуң «Май 1» колхозу тургустунгандан бээр үзүк чокка ажылдап келген. Үр үениң иштинде ол тудугга, мал ажылынга ажылдаан. Аңныыр сезон үезинде тайгаже үнгеш, хөй өлүктү эккеп дужааган. Ол эпти-ле сүт-бараан фермазының ажылынга дузалажы бээр.

ЧУРУКТА: А. Хемчикпен ферманың бызааларынга сиген сөөртүп эккеп берип турары.

Фото М. Сүге-Маадырның.

Бараан саарылгазы

ЭКИЖЭЭН

Чоннуң негелделерин хандырар талазы-биле Бии-Хем райпозу эрткен чылын чедиишкинниг ажылдаан. Коллектив бараан саарылгазының планын 104,2 хууга күүсеткен. Ол дээрге садыг талазы-биле 104, хөй-ниитиниң чемненилге хандырылгазын 112, белеткел талазы-биле 104,2 хуу күүсеткени-дир.

Чеди чылдың сөөлгү чылында эки ажылдааш, планын ажыр күүсеткен коллективтер бар. Раймаг коллективи (эргелекчизи Т. Шагарина) бараан саарылгазының планын 110,3 база идик садар магазин (эргелекчизи Мужичков) 116 хуу күүсеткеннер. Садыг четкизиниң хөй кезии чыл планын күүседип шыдаан. 1965 чылда районга коммунистиг күш-ажылдың коллективи деп бедик атты чаалап алыр дээш беш бригадалар ажылдап турган. Хүндүлүг атты идик садар магазинниң садыгжыларынга эрткен чылдың дөрткү кварталында тывыскан. Раймагтың коллективи ол атты бирги кварталда-ла чедип алган.

Бии-Хемниң кооператорлары партияның ам болур ээлчеглиг XXIII съездизинге күш-ажылчы белектерлиг ужуражыр дээш бедиткен хүлээлгелерни алганнар. Олар 1966 чылдың бирги кварталының планныг онаалгаларын съездиниң ажыттынар хүнүнде күүседир деп шиитпирлээннер.

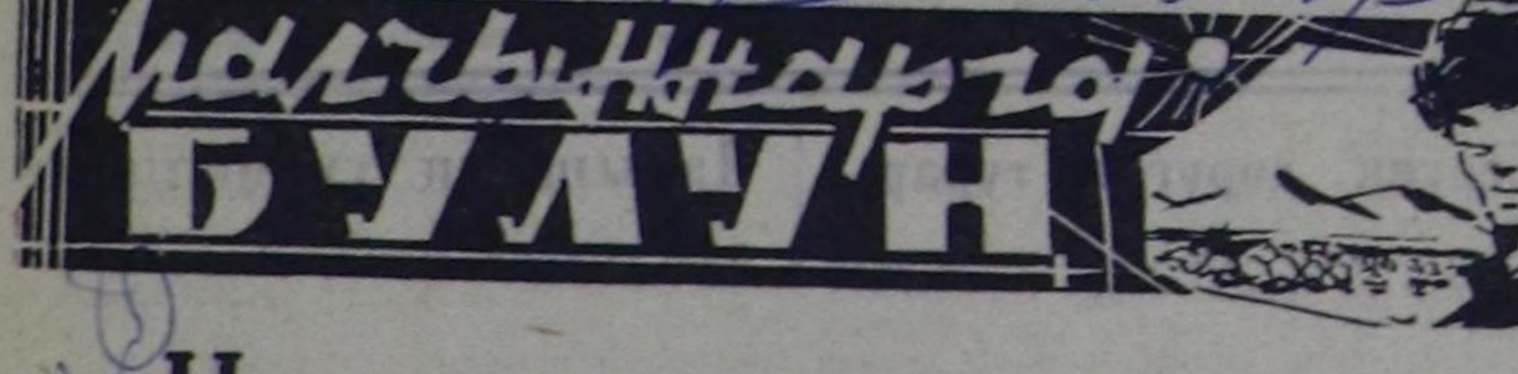

Чедиишкинниг доозар дээш

«Холдарындан четтинишкеш,
Кожа баскан ийи кыс дег
Кожай биле Торгалыгны
Кончуг топтап көрүңерем»

деп, чогаалчы Степан Сарыг-оолдуң Кожай биле Торгалыгны четтинишкеш кожа базып орар ийи кыска дөмейлеп бижээни шынап-ла тывынгыр. Бо ийи хемчигештерниң унунда бистиң чуртувустуң өске делгемнеринде ышкаш, база-ла шак ындыг күш-ажылчы кижилер ажылдап, чурттап турар.

Январьның бир-ле соок хүнү. Кожай хемниң гологай талазында Кызыл-Хаак деп черде хой малдап турар «ҮТКА 25 чылы» совхозтуң мурнакчы хойжуларының бирээзи Кыргыс Калбак-кыстың аалынга хап келиривиске, коданды ажыл-иштиң изиг түлүк үези деп чүве дораан-на билдине берди. Чаш хураганнарның, хураган иези хойларның мыт-шимээни, оларның аразында ажылдап турар сакманщиктерниң хөглүг чугаа-сооду-биле холушкаш, кожазында алаакта чаңгыланып турарын дыңнаарга, кандыг-ла-бир онзагай хөгжүм сагыш-сеткилди өөртүп келир.

Ажык кажаа иштинде хойларга сиген тарадыр салып берип, чайжок ажылдап турган кижи мээң-биле мендилешкеш: «Ажылым аңа доостум» дей тыртып кагды. Хойжу эш Калбак-кыс ол болган. Удавайн малчынның бажыңынга чеде бергеш, ооң күш-ажылчы амыдыралы-биле таныжып хөөрешкен мен. Бо өг-бүле мал ажылынга хөй чылдарда ажылдап келгеш, дуржулгалыг малчыннар апарган. Олар эрткен чылын бир хойдан-на 2,6 кг дүктү, төрүүр 100 хойга онаaштыр 95 хураганны менди камгалап алганнар. Пландан ажыр алган дүк дээш немелде төлевирни ам каш-ла хонгаш алырлар.

Бо чылын малчын өг-бүлениң ажаалдазында төрүүр 624 хой бар. Олар массалыы-биле оолдап эгелээн. Чаа төрүттүнген 130 ажыг хураган менди доругуп турар. Малдың чаш төлүн хүлээп алырынга чугула байдалдар мында баш бурунгаар тургустунган болгаш чаш-даа, улуг-даа малдарга мал чемнери курлавырлаттынган. Чаа төрээн хойларга болгаш чаш хураганнарга сугну чылдып берип турар. Коммунист хойжулар мында сакманщиктеп ажылдап турарларга боттарының арга-сүмезин берип, график ёзугаар дүнеки дежурнайлаашкынны организастаан.

— Бо чаа чыл, эң ылаңгыя малчыннарга шиитпирлиг чыл болгай. Бо чылдың мартта СЭКП-ниң XXIII съездизи ажыттынар. Аңаа белек кылдыр 100 хой бүрүзүнден 105 хураганны, чазын бир хойдан-на 2,5 кг дүктү кыргып албышаан, бар турар хойларның баш санын менди, хүр кыш ажырары бистиң кол сорулгавыс болгаш кожавыс хойжу Түлүш Седипти социалистиг чарышка кыйгырган бис—деп эш Калбак-кыс чугаалап турар.

• • •

Кожайның ажыл-ишчилериниң эки үре-түңнелдиг күш-ажылын демдеглевишаан, оларның амыдырал хандырылгазында совхозтуң талазындан кичээнгейге алдынмаан чүүлдер ам-даа барын айтыр херек. Хойжуларның чурттап орар бажыңнары септеттинмээн. Печкалары эрги, ышталыр. Чамдык хойжулар боттарының чагыткан солуннарын сөөлгү хүннерге чедир-ле албайн турган. Совхозтуң төвүнде хөй-ниити, албан организациялар Кожай девискээринде малчыннарже сула кичээнгей салып, хойнуң түлүк оолдаашкыны эгелээн соонда хойжу коданнарга чаңгыс-даа удуртукчу кээп көрбээни хомуданчыг.

Арыскан салбыр совхозта база бир улуг ажыл-агыйлыг участоктуң бирээзи. Ында санадып турар хойжу коданнарның чаңгызында-даа чаагайжыды туттунган чуртталга бажыңы чок. Бар бажыңнарда электри чырыы, радио киирттинмээн.

Беш чыл планының баштайгы чылын бедик күш-ажылчы түңнелдерлиг доозар дээш амдыгааштан эгелеп кызымаккай ажылдаары Кожайның малчыннарының чугула сорулгазы.

А. ДАЛБЫР-ООЛ.

Ферма ажылдакчыларынга сүмелер

ШЛАНГАДАН КЫЛГАН КОЖУКЧУ

Фермага хөй берге ажылдарны механизастаарда электри шимчедикчилерни калбаа-биле ажыглап турар. Ажылчын машиналар-биле шимчедикчиниң аразынга хереглээр кожукчуларның хөй кезии-ле өртээ улуг болгаш ажыглалга үргүлчү кайгааралды негээр. Ынчаарга оларның орнунга бөдүүн болгаш эптиг шлангадан кылган кожукчуну ажыглап болур. Ону кылып алыры белен. Кандыг-бир шлангадан узун эвести одура кескеш, электри шимчедикчиниң болгаш кожар машиналарның өзектеринге кедирип алыр. Кожукчу белен болганы ол. Ындыг шлангадан кылган кожукчу быжыг, дааш-шимээн чок болгаш өзектер карышкак-даа болза ажылдаар.

РЕМЕНЬНЕР УШТА ХАЛЫВАЗЫН ДЭЭШ

Кодээ ажыл-агый машиналарында ременьниг дамчыдылга калбаа-биле нептерээн. Ындыг дамчыдылганың четпес чүүлү чүдел дизе, ремень шкивтен болганчок-ла ушта халый бээр. Ону болдурбазы-биле ооң шкив-биле дегжип турар талазын тускай машина үзү-биле чаап алыңар. Үстүң каш дамдызы ременьниң дүрбүүшкүнүн өскертпес, ынчангаш ол тайып туруп бербес, а харын ажылдаарынга таарымчалыг байдалды тургузар.

Т. МОҢГУШ,
инженер-механик.

Хөнделеңниң малчыннарында

Барыын-Хемчик районда «Барлык» совхозтуң Хөнделең салбыры мал ажылын харылап турар. Салбырның партия организациязы малчыннарның амыдырал хандырылгазын экижидеринче угланган боттуг хемчеглерни ап чорутканының түңнелинде салбыр 1965 ажыл-агый чылының планныг онаалдаларын чедиишкинниг күүсеткен. Хөнделеңчилер семиртилгеге турган малдан ниитизи-биле 2171 центнер немелде деңзини алгаш, оон 223652 рубль орулганы алган.

Салбырда мурнакчыларның одуруунда кирип турар хойжулар М. Моңгуш-оол, Х. Чылбак, С. Шыдып олар төрүүр чүс хойга онаaштыр тозан сестен чүс он бир чедир хураганны, бир хойдан-на 2 килограммдан хөй дүктү кыргып алганнар. Сарлык фермазының саанчылары К. Дорлаа, Х. Шагдыр олар боттарынга быжыглаан 20—20 сарлыктарының бирээзинден-не 357 кг сүттү саап ап, дээре түңнелдиг болганнар. Ол фермада сарлыктар кадарып турар коммунист эш К. Каң-оол 109 баш аныяк сарлыктың бирээзин-не 210 кг дириг деңзилиг кылдыр семирткеш, салбырның эът планынга дужааган. Черле ынчаш Хөнделең салбыр сарлык малдан чиик өртектиг эътти, сүттү ап турар болгаш ол малды өстүреринче чугула кичээнгейни салып турарын айтыр херек.

Хөнделеңниң малчыннары эрткен чылгы түңнелдерин чугаалажып көргеш, илерээн четпестерни 1966 чылда катаптавас, чедиишкиннерни быжыглаар сорулганы салбышаан, беш чыл планының баштайгы чылында бедиткен социалистиг хүлээлгелерни алганнар. Мал ажылынга хөй чылдарда ажылдап келген, байлак дуржулгалыгларның көргүзүглеринге үндезилээш, салбыр 100 баш хойдан 100 хураганны, бир хойдан-на 1,9 кг дүктү, төрүүр 249 сарлыктың бызааларын бүрүн камгалап албышаан, бир сарлыктан-на 350 кг сүттү саар сорулганы салган.

Ынчаарга салбырның хойжулары 1966 чылдың баштайгы айында кандыг көргүзүглерлиг боор турарын көрээлиңер. Бо үеде чамдык хойжу коданнарда шээр мал массалыы-биле оолдап эгелей берген. Шупту төрээн 1313 хойдан ынча хураган менди камгалап алдынган. Онаашкан ажыл-ижинге карак-кызыл хойжулар К. Очур, Х. Уртан олар төрээн хойларның чаш төлүн бүрүн камгалап ап турар. Ынчалза-даа алды хире хойжу коданнарда чаш мал кажаалары белеткеттинмээн. Эрги, чер үңгүр кажааларның септелгези чоруттунмаан. Эрткен чылын чамдык малчыннар тускай кажаа чоктуң харaазындан чаш хураганнарны дыкпыш, караңгы үгектерге киирип турганындан чаа төрүттүнген хураганнарның караа, өкпези аарыыр чоруктар турган. Бо байдалды ам сакманщик-даа, хойжу-даа бир янзы өөренип көрзе чогуур.

Салбырның шупту шээр малы —22, бода малы—9 коданда кыштаглап турар. Барык кодан бүрүзүнде эки дериглелиг, таарыштыр туттунган чаңгыс-даа кажаа чок. Бар кажаалар мурнунда колхоз турар үеде кылдынган эрги, ирик кажаалар болуп турар. Ол ышкаш оолдаашкынның түлүк үезинде ажыглаар чугула мал чемнери баш бурунгаар белеткеттинмээнинден чамдык черлерге мал чеми декабрьда безин үстүп турган таварылгалар бар.

Мал ажылында санадып турар 43 өрегениң чаңгызы-даа бажыңда чурттавайн турар. Мал ажылдакчыларының зооветөөредилгези чамдык черлерде шуут соксаан болгаш оларның ортузунга мурнакчы дуржулганы нептередип пропагандалаар ажыл четпес органызастаттынган. Ылаңгыя Кызыл-Тайганың малчыннары чагыдып алган солуннарын алды, чеди хонгаш, мөөңү-биле ап турар.

Ажыл-агыйларның удуртукчулары, мал ажылының тускай эртемниглери ниитиниң малын өстүрер, ооң чаш төлүн менди камгалап алыр сорулга-биле амыр-дыш чок ажылдап турар малчын кижиниң бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаарынга таарымчалыг байдалды тургузарынче кичээнгей салбас болза, салдынган сорулга бүрүн чедип алдынмас дээрзи билдингир болгай. Ынчангаш Хөнделеңниң малчыннары чогум-на бо талазы-биле негелдени күштелдирбишаан, ам үеде чоруп турар малдың түлүктүг оолдаашкынын чедиишкинниг эрттирер деп быжыг сорулганы салганнар.

Х. КЕСТИНЕЙ.

АҢАА ӨӨРЭЭН

— Биске электри мооң мурнунда дең дег бүлүртүң хып турган чүве, ооң станциязын чылда каш удаа септээр, агрегаттарын солуур турду—деп, Ак-Туругда школа-интернаттың ажылдакчылары сактып чугаалап турарлар.

— Чыл бурунгаар Моңгуш Ян-оол дизелист болуп кирген соонда, ам байдал шуут өскерилген—деп олар чугаалап турарлар.

Шынап-ла ол келген соонда, дораан эвес-даа бол, херек көскүзү-биле экижип эгелээн.

— Баштайгы ажылдаан хүнүнден эгелээш-ле ол аныяк кижи станцияның бажыңынга чурумну тургузуп, арыг-шеверни шыңгыы сагыый берген, черле эки өскерилге болур бөөр кылдыр бодап турган бис—дээр-даа кижилер бар.

Чаа келген дизелист чамдык агрегаттарны эткилеп, чогуур чаашкыннарны кылып, машиналарның ажылын кичээнгейлиг-биле хайгаарап турган. Агрегаттың эртир хөй күжениишкин үндүре бээрин база ол соксаткан. Ында ам үш ээлчег ёзугаар ажылдап турар. Эң-не дуржулгалыы ол-дур дээш, Ян-оолду хөй-ниитиниң чуруму-биле ээлчеглерниң үш кижизиниң удуртукчузу кылып каан.

Ээлчээнге келгенде ол хамык агрегаттарны ылавылалдыы-биле хынап көөр. Үрели берген чүве бар болза, ол-ла дораан кылырынга кижилерни хайындырыптар.

Ак сеткилдиг, кызымак ажылы-биле электри станциязының ажылын экижиткени дээш, суурнуң чурттакчылары аңаа өөрүп турарлар.

ЧУРУКТА: Моңгуш Ян-оол электри станциязының ажылын хынап тур. Сөзү болгаш фотозу А. СОКУРОВТУУ.

Тускай эртемниглер сүмелеп тур

Сорттуг үрезиннер— бедик дүжүттү бээр

—Эки үрезинден эки дүжүттү мана— деп, чоннуң үлегер чугаазы шагдан бээр алдаржып келген. Шынап-ла, эки сорттуг үрезиннер аңаа үрезиннерге бодаарга, гектардан 2—3 центнер хөй дүжүттү кандыг-даа чылын бээр. Ынчалза-даа сорттуг үрезиннерни чажып каарга-ла эки дүжүт алдынганы ол эвес болгай. Кандыг культураны, кандыг сортту янзы-бүрү хөрзүннүг, бойдус байдалдыг зоналарга канчаар өстүрерин, агротехниктиг хемчеглерни канчаар чорутса экил дээрзин билири чугула.

Тываның күрүнениң көдээ ажыл-агый дуржулга станциязында чазын чажып тарыыр кызыл-тастың дөрт сорттарын тарып турар. Оларның ужу чымчак, бирээзи кадыг сорт болур. Тарыыр шөлдери кургаг зонага хамааржыр № 4 болгаш 5 бригадаларга мильтурум-553 деп сортту өстүрүп турган. Сөөлгү үеде бо бригадаларга Саратовская-29 деп сортту тарыыр апарган. № 2 болгаш 3 бригадаларның шөлдерин чартык кургаг зонага хамаарыштырып турар. Оларга кызыл-тастың Мильтурум-553, Саратовская-29, Харьковская-46 деп сорттарын өстүрүп турар.

Өл-шыктыг зонага № 1 бригада хамааржыр. Аңаа Скала деп сортту тарып турар. Бо сорт болза дүрген быжар болгаш дүжүдү эки болур, өл-шык улуг дүшкен чылда ужуп чытпас болгаш соокка белен алыспас. Бо талазы-биле өске сорттардан ылгалып турар.

Сөөлгү үш чылдың иштинде кызыл-тастың дөрт сорттарының дүжүдүн көргүзерге мындыг:

СОРТТАР	Гектардан алган дүжүт (центнер-биле)		
	1963 ч.	1964 ч.	1965 ч.
Скала	9,1	11,3	4,9
Саратовская-29	10,7	9,8	6,4
Мильтурум-553	6,6	11,2	14,6
Харьковская-46	15,0	8,2	6,3
Шуптузунуң ортумак дүжүдү	8,5	10,4	6,1

Мильтурум-553, Скала сорттарының тарылгазының шөлү 1963 чылда турганындан дыка эвээжеп келген. Ынчалза-даа кандаачал чылдарда Мильтурум-553 сорттуң дүжүдү өскелерден бедик болганын үстүнде саннар көргүзүп турар-дыр. Ынчангаш ол сортту хевээр райончудар болза чогуур.

Саратовская-29 деп сорт ам тарылга шөлүнүң кол черин ээлеп турар. Ол эки шынарлыг кызыл-таска хамааржыр. Ону № 4 болгаш 5 бригадаларның кургаг шөлдеринге чайын аңдарган черлерге эрткен чылын тарыырга ортумак дүжүдү 13,5 центнер болган. Чартык кургаг хөрзүннүг бригадаларга чайын болгаш күзүн (аңгыс) аңдарган черлерге тарыырга, № 1 бригаданың чайын аңдарган черинге тараан Скаладан артык дүжүттүг болган. Ону барымдаалааш, 1966 чылда өл-шык хөрзүннүг № 1 бригадага бо сортту 100 гектар шөлге тарып, шенелде кылыр деп планнаан.

Бисте кызыл-тасты өстүрүп турарының агротехниказын ону кандыг сорулгага ажыглаарындан хамаарыштыр чорудар. Кандыг-бир сортту шенелде кылдыр өстүрерде ону эвээш шөлге тарыыр, оон алдынган үрезиннерни оон улуг шөлге тарыыр болгаш оон соонда элита деп эң шилиндек үрезиннер алдынар. Мындыг тарылгаларны колдуунда чайын аңдарган арыг черге чорудар болгаш минералдыг чемишчидилгелерни төгер, самолёт-биле гербицидтерни чаштырып, бок үнүштерге удур демиселди чорудар. Ындыг үрезиннерни бирги класска чедир арыглап ажылдаар болгаш эки шынарлыг кургаг хораннар-биле хораннаашкынны чорудар. Ам ындыг шилиндек үрезиннерни чажар шынарынга чедир ажылдап кылган болгаш шоодайларга ургаш, складтарда чыып салган.

Тараа бүдүреринге ажыглаар өске массалыг үрезиннерни үшкү класстың кондициязынга (чажар шынарынга) чедир ажылдап кылгаш, база складтарга урган. Боларны чайын болгаш күзүн аңдарган черлерниң артканнарынга база чазын удур аңдарган черлерге тарыыр. Ылаңгыя № 1 бригадага тараалар орайтап быжар болганда, аңгыстарны күзүн төлдү аңдарып шыдавайн баар. Ынчангаш аңаа часкы аңдарылганы чорудар апаар. Бо чазын 1500 гектар хире черни удур белеткээр апарган. Моон өске-бригадаларга тараа болгаш мал чеми культураларның тарылгазынга күзүн аңгысты барык бүрүн белеткеп ап турар.

Чайгы чер аңдарылгазының дугайында каш сөс. Бисте чайгы чер аңдарылгазын эрги чаңчыл-биле предплужниктер чокка, хөрзүннү илиирлиг, азы катоктуг агрегат-биле хандыр аңдарып турар. Бурунгу чылын чамдык шөлдерде тараа хоорзунун дискалаан болза-даа, июнь айда өл-шык дүшпээнинден бок үнүштер үнмейн, ажыктыг түңнел бербейн барган. 18—20 см ханы аңдарылганы чоруткан соонда бок үнүштер эрткен чайын көстүп келгилээн. Ынчангаш чайын аңдарган черни лущильник, культивация-биле ийи катап улдүрертип база илиртээр ужурга таварышкан.

Чайын аңдарган черлерге бок үнүштерниң үрезиннери чүге бар болу бээрил деп, чамдык тускай эртемниглер чиктигзинип турар. Ооң ужуру болза чайгы чер аңдарарының эрги чаңгыс аай аргазы бисте ам-даа ажыглаттынып турарында-дыр. Ооң тайылбыры мындыг: баштайгы аңдарылганы 18—20—22 см ханы чорудуптарга, хөрзүннүң кырынга чыткан бок үнүштерниң үрезиннери аңдазын бизиниң изи-биле хөрзүннүң адаанче кире бээр, чамдыктары ортузунга баргылаар. Кажан хөрзүн шыгып, чылып келирге, ол бок үрезиннер эндерлип үнүп кээр.

Мынчангаш бок үнүштерни узуткаар сорулга-биле самолёт-биле гербицидтер чаштырып, центнер продукцияның бот-үнезинге артык чарыгдал үндүрер ужурга таваржып турар.

Агротехниканың ындыг чаңгыс аай аргазын болдурбас дээш агроном бүрүзү чаа аргаларны ажыглаар болгаш черниң ёзулуг ээзи болур ужурлуг. Баштай 5—8 сантиметр кылдыр ханы эвес аңдарар. Ооң соонда бок үнүштер көстүп келирге, илиртээр. Илиртээшкинни бок үнүштерниң кайы хире үнгенинге хамаарыштыр 1-ден 3 чедир чорудуп болур. Ооң соонда 10—12 сантиметр ханы аңдарылганы чорудар. Бир эвес бок үнүштер көстүп келир болза, база катап илиртээр болгаш чайның төнчүзүнде катап аңдарылганы чорудар. Ооң ханызы 15—16 см.

Гербицидтерни чаштырарын тарылганың кырынга эвес, а чайын аңдарган черге чорутса чогуур. Аңдарган черниң кырынга үнүп келген бок үнүштерни бүрүн узуткаары-биле гербицидтерниң хемчээлин ийи катап көвүдедиптер. Ынчаар болза ооң бүгү ээлдирии бок үнүштерниң кырынга дүжер болгаш ол үнүштер бүрүн узуткаттынар.

Бок үнүштерден хөрзүннү шак ынчаар арыглап алыр болза, аңаа тарып өстүрүп алган кызыл-тастың Саратовская-29, Мильтурум-553 сорттарының үрезиннерин арыглап ажылдаары негеттинмес апаар. Чайгы чер аңдарылгазын эрги байдал-биле чорудуп турарывыстың харазындан бистиң үрезиннеривисте хоран үрезинниг болгаш тараа баштыг бок үнүштерниң үрезиннери бар. Ынчалза-даа ол шоолуг эвес—бир килограммда 2—3 ындыг үрезин чоргулаар.

Агротехниканы чаңгыс аай чорутпайн, бистиң ажыл-агый республиканың ажыл-агыйларынга бедик дүжүттүг сорттарның арыг үрезиннерин берген турарын хандырар шак ындыг чаа аргаларны тып ажыглаар болза чогуур.

Н. АФОНИН,
агроном.

Чолаачы

Узун дурт-сынныг, аргансымаар, улустар-биле ужурашканда, хүлүмзүрүп чугаалажыр, баштак, хөглүг, дөртен хар ажып чоруур чолаачыны Эрзинниң чурттакчылары эки таныыр. Ол район эмнелгезиниң дүрген дуза чедирер машиназының чолаачызы Михаил Иванович Попов-тур. Ооң «УАЗ»-зы районнуң колхозтарының кайда-даа малчыннарының коданынга чоошкулап орда, кадарчыларның уруглары көрүп каан болза:

— Миша акыйның машиназы келди. Миша акыйның машиназы келди!— дижип, алгырышпышаан, уткуй чүгүржүп чеде бээрлер.

Ол чайын-даа, кыжын-даа малчыннарга чеже катап келбес дээр. Бир кээрде оларның кадыының байдалын хынаар эмчини эккээр, өске таварылгада, чалалгага келир болгаш эмнер чедирип келир дээш оон-даа өске.

Шынап-ла, Михаил Иванович 1960 чылдан бээр чолаачылап келген. Районда таныывас малчыны-даа, билбес хонажы-даа чок. Үргүлчү малчыннар кезиир, дүрген дуза чедирер машинаның чолаачызы кижиге тыва дылды билбези ажылдаарынга дыка шаптыктыг болган. Ынчангаш тыва дылды хандыкшыл-биле өөренип кирипкен. Ындыг-ла үр үе эртпээнде, хостуг чугаалажып турар кылдыр өөренип алган.

Михаил Иванович эмчилер-биле кады малчыннарның амыдырал-чуртталгазын доктаамал хайгаарап чоруур. Кайы-бир малчын ажылының чай чогундан аъш-чем, оттулар чүүл-биле хандыртынмаанын билип алган болза, оларның чагыын ёзугаар аъш-чемни саткаш, эккеп бээр, ыяшты белеткээш, машиназы-биле сөөртүп эккээр. Хөй-ниитиниң херээ дээш сагыш човангыр, ак сеткилдиг чолаачыны Эрзин районнуң малчыннары хүндүлээрлер.

Эш Попов чолаачы ажылындан аңгыда, Эрзин көдээ Совединиң болгаш район эмнелгезиниң хөй-ниити ажылдарынга идепкейлиг киржип турар. Ол — көдээ Советтиң депутаты, күүскөм кежигүнү болгаш эмнелгеде профэвилел комитединиң даргазы.

Х. ТААН-ООЛ.

◆

900 ГРАММ НЕМЕЛДЕ ДЕҢЗИ

Улуг-Хем районнуң «ҮТКА 25 чылы» совхозунуң Иштии-Хем салбырында аныяк инектер кадарчылары Сотпа Быстан-оол, Моңгуш Сандак оларның ажаалдазында инектер чүгле менди кыш ажып турар эвес, харын күш кирип турарлар. Январь айның түңнелин алырга, 121 баш аныяк инектерниң хонукта ортумак немелде деңзизи 900 грамм четкен азы ниитизи-биле хонукта 108,9 кг деңзини немеп турар.

Бо дээрге кадарчыларның эки азырап, ажаап турарының ачызы-дыр. Кургаг саваң, чарба-биле чемгерип турар болганда, инектерни хүнде үштен эвээш эвес катап суггарып турар. Бир эвес бо чемнерни буска ылбырадып, чылыг сугга хөөдүп бээр болза, инектерниң деңгилдези оон-даа артык болур ийик.

Т. ОЧУР-ООЛ.

КУЛЬТУРА АЛБАН ЧЕРЛЕРИНИН АЖЫЛЫНГА ХАМААРЫШТЫР

ЁЗУЛУГ ЭЭ БОЛУР ХЕРЕК

1964 чылда Каа-Хем суурнуң чурттакчылары чаагайжыды туттунган делгем, улуг Культура бажыңын боттарының эргезинге алган. Ында 180 олуттуг кино залы, билет садар касса, кафе, теннис залы, узун, делгем коридор, номчулга залдыг библиотека, ажылдаар кабинеттер бар.

Эрткен чылдарда суурнуң чурттакчылары күш-ажыл хүнүнүң сөөлүнде хостуг шактарын чөп эрттирер чер чок, кино, концерт көөр дээнде үргүлчү хоорай кирер ужурга тавражып турган. Ам мырыңай өске херек. Чурттакчылар боттарының чаа клувунга кино, концерт көөр, лекция, беседа дыңнаар аргалыг болган. Улуг кижилерге кежээки, уругларга хүндүскү киносеанстар расписание ёзугаар доктаамал үнүп турар. Бо үстүнде каш чижек культура одааның чүгээр эки талазын көргүзүп турар. Ынчаарга ам ында болдувар аргаларны канчаар ажыглап, кандыг культура-массалыг ажылдар чоруттунуп турарын болгаш моон соңгаар кандыг сорулгалар туруп турарыл дээрзин чугаалажып көрээли.

Культура бажыңының директору Г. Кузнецов, баянист С. Ржевский олар хып дээн аныяк, энергиялыг, ажылды канчаар-даа организастап, аныяктарны хаара эвилелдеп шыдаар кижилер-дир. А херек кырында олар ындыг бе? Чок. Культура бажыңының чанында клуб чөвүлелин амга чедир тургустунмаан, репертуар планын чогаатпаан, активти тургузуп албаан. Хөй-ниитичи активтиң, комсомолчу-аныяктарның клуб чөвүлелиниң киржилгези чокка культура ажылын ийи-чаңгыс штаттыг кижилер солун, дээштиг кылдыр кылып шыдавас дээрзин билдингир. Кузнецов, Ржевский оларның маңаа даянмайн, культура ажылын чорударының уг-шиин тыппайн, чоннуң хүндүткелин чаалап ап шыдавайн турарының чылдагааны ооң-биле тайылбырлаттынар.

Эш Кузнецовтуң чугаалап турары-биле алырга, он дөрт өөреникчилер киржип турар уругларның танцы бөлгүмү, алды кижи киржикчилиг эстафета бөлгүмү ажылдап турар. Ынчаарга херек кырында расписание-даа чок, неделяның кайы хүннеринде, каш шактан каш шакка чедир кандыг-кандыг танцыларны кым өөредип турарыл дээрзи билдинмес. Шынында, кажан ук бөлгүмнерниң киржикчилери ийи-чаңгыстап чыглып келген таварылгада буу-хаа, шынар чок байдалга эртип, доктаамал ажылдавайн турар. Мынчага чедир быжыг, доктаамал киржикчилерлиг бот-тывынгыр уран чүүл коллективин тургузуп албаан.

Культура бажыңын чоннуң культурлуг дыштанылгазының ёзулуг одаа болдурарының бүгү аргалары бар. Маңаа чүгле организакчы чорук, кызымак чүткүл херек, чон ортузунга культура-массалыг ажылдарны экижиткен мурнакчы культура одагларының дуржулгазын өөренир херек.

Удавас болур бүгү делегейниң херээженнериниң хүнү—март 8-зин таварыштыр темалыг кежээни, совхозтуң болгаш республиканың сураглыг кижилери-биле ужуражылгаларны, Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилери-биле, Тывага партизан шимчээшкининиң хоочуннары-биле Совет Армияның болгаш Шериг-Далай Флодунуң хүнү—февраль 23-те ужуражылгаларны чүге организастап болбазыл? Оон ыңай батемалыг кежээлерни, делегей байдалының дугайында болгаш өске-даа темаларга лекцияларны, диспуттарны, номчулга конференцияларын эрттирип, ленинчи хүннерге тураскааткан стендилерни, монтажтарны, кыска шиижигештерни, ыткыр номчулгаларны чүге чорудуп болбазыл? Удавас СЭКП-ның ээлчеглиг XXIII съездизи болуп эртер болгай. Бо төөгүлүг болуушкунга культура одагларының ажылдакчыларының ролю улуг.

Культура бажыңының бир өрээлинде 400 ажыг ажылчыннар, албанхаакчылар, өөреникчилер составтыг номчукчуларлыг, 6734 санныг ном фондулуг улуг эвес библиотека бар. Ону Канскиниң библиотека техникумунуң 1-ги курузунда бот-өөредилге-биле өөренип турар аныяк кыс Е. Селина эргелекчилеп турар. Библиотека ажылы-биле эки таныш эвес-даа болза, ол бодун арга-дуржулгаларбиле чепсеглеп, улуг күзелдиг ажылдап турары иле болду. Эрткен чылын ленинчи хүннер үезинде школачылар-биле ыткыр номчулгаларны, дыштанылга хүннеринде маадыр пионерлер дугайында номчулгаларны, техниктиг чүүлдерниң болгаш чурулганың хөй санныг делгелгелерин, Ада-чурт дайынының дугайында стендилерни организастап чоруткан.

Бо чылын библиотекарьның чорудар ажылының тематиказы солун. Мындыг чүүлдерни чорударын планда киирген. Совет эрге-чагырганың 50 чыл оюн таварыштыр номнар делгиирин ажыдар, Ленинниң ажылдарының талазы-биле тускай ном фондузун тургузар, ленинчи номчулгалар чорударының тематика планын тургускан. Ол ышкаш Ленинниң чамдык ажылдарының талазы-биле ном делгиирин тургузар, «Ленинниң аныяктар дугайында чагыглары», «Ленин Сибирьге шөлүлге үезинде», «Ленин—эш болгаш өңнүк» деп номнарның кыска сайгарылгазын эрттирер. Оон ыңай бо чылдың бирги кварталында «Музыка Ленинниң амыдыралында» деп темалыг номчулга конференциязын чорудар. Совет эрге-чагырганың 50 чыл оюнга тураскааткан «Ленин ындыг чораан», «Чаа амыдыралдың тургузукчузу», «Эртем сылдыстарже базып ор» деп темаларлыг делгелгени ажыдар. Ийиги кварталда— «Тиилелгелерже орук», үшкү кварталда — «Чурт коммунизмче чорупор», дөрткү кварталда — «1917 чылда төрүттүнген» деп темаларлыг делгелгелерни ажыдар.

Хамык ужур—планда көрдүнген янзы-бүрү солун ажылдарны библиотеканың активинге даянып тургаш, айыткан үезинде бедик идейлиг, эки утка-шынарлыг кылдыр организастап эттирери болур.

А. ДЫРТЫЙ-ООЛ.

АДА-ИЕНИҢ ХАРЫЫСАЛГАЗЫН БЕДИДЕР

Кайы-даа черлерде ажылдап, кандыг-даа харыысалгалыг албан хүлээлгени күүседип турар болза, ада азы ие кижи ажы-төлүнүң өөредилгезинче көрнүр, оларның кижизидилгезинче доктаамал сагыш салыр ужурлуг. Бистиң Кызыл-Даг сес чыл школазында «Тээли» совхозтуң үшкү салбырының ажыл-ишчилериниң 300 ажыг уруглары өөренип турар. Күрүнениң долу хандырылгазында безин 101 уруглар хаара туттунган. Школада ада-ие комитеди ажылдап, ада-иелер уругларының эки өөредилгези, кижизидилгези дээш школа-биле доктаамал харылзааны тудуп турар. Ынчалза-даа оларның аразында чамдык ада-иелер уругларын школаже чорудупкаш шуут хайгааравас, күрүне хандырылгазынга киирип каан соонда ол-ла хевээр баар, школага, башкыларга чарбыттынар таварылгалар ам-даа бар.

Суурдан шоолуг ырак эвес Тениг-Алаак деп черде кадарчы Иргит Доржу-биле интернат эргелекчизи С. Кагай-оол салбырның конторазынга ужуражы бергеннер. Күрүне хандырылгазында, ол хиреде чуруму кошкак, өөредилгези багай өөреникчи оглунуң дугайында бо ада-биле интернат эргелекчизи чугаалажыр деп бодап, чанынга чеде бергеш, чугаа эрээн. Оозу хаайынга-даа хакпас, дыңнаваачаннап, дүлей кижи дег, үне халаан. Башкы соондан үнүп кээрге аъттангаш, хая-даа көрүнмейн хап чаныпкан. Бо байдал чоннуң чүс ажыг ажы-төлүнүң салым-чолун харыылап турар кижиниң сеткилин дыка-ла хомудаткан.

Чаңгыс чижек бо эвес. Уругларының өөредилгезин сонуургавас, школаже баш сукпас ада-иелерни маңаа адап болур. Үзүк-Кырында хойжу С. Чүлдүмнүң, Шатта хойжу М. Канданның, өшкү кадарчызы С. Арының күрүне хандырылгазында оолдары Даваадор, Миша, Сергей олар өөредилге чылының эрткен ийи улдуннарында 2 — 3 эртемнерде багай демдектерлиг өөренгеннер. Салбырда мурнакчы чылгычы деп мактадып турар С. Бакчаптың суурда бодунуң-на бажыңындан кээп өөренип турар 5-ки класста Семис-оол дээр оглу бар. Башкыларның сөс-домаан ол тоовас, кичээл бүрүзүнге чурум үрээр, бажыңга онаалга күүсетпес, өөредилге херекселдери чок келир. Эрткен улдуннарның кайызында-даа багай өөренген. Башкыларның, өөрүнүң чагыг-сүмелерин ол дыңнавастап чаңчыгып калган. Ол бүгүнү билир хиреде-ле, оолдун ада, иези өөредилге чылы эгелээнден бээр школа бакылаваан, чалаарга безин келбестер. Сураглыг малчын С. Канданның интернатта ийи уруу бар, олар мурнунда багай өөренип турганнар. Бо өөредилге чылында багай демдек чок дээрден башка, ам-даа аргажок кошкак. Бо ада-ие школа-биле харылзажырын сагыжынга-даа киирбес.

Школаның чыпшыр чанында чурттап турар С. Аптыының, Н. Балчынның, Д. Очур-оолдуң, кадарчылар С. Шөмбулдуң, С. Арапганның уруглары үргүлчү багай өөренип турар. Уругларының школада байдалы бо ада-иелерге билдингир. Кичээлдерге кээп олуржуп, багай ап турар эртемнериниң башкылары-биле арга-сүме солчурун класс удуртукчулары, школа дирекциязы олардан удаа-дараа дилеп, негеп-даа, шугумчүлеп-даа келген. Ук ада-иелер оон кандыг-даа түңнел үндүрбээннер.

Үстүнде айыттынган ада-иелерниң уруглары багай өөренип, чурум үрээр чоруун уламчылаар болза, олар өөредилге чылы дооступга, ол-ла класстарынга артып каар, соонда чоруп орар бичии дуңмалары-биле катай өөренир ужурга таваржыр. Ол дээрге ада-иеге, күрүнеге каража-дыр. А уругнуң бодунга оон дора. Класстарга катап олурупкан өөреникчиге чайгаар-ла ыядыычал, хаалчак, өжеш аажы-чаң тыптып, сонуургалы сулараар, ооң-биле кады хар-назыны улгадыр, сөөлүнде барып школазын дооспайн, ара каап тар кижилер ол болур дээрзин утпас херек.

Уругларының өөредилгезинче көрүнмес, школаже чая каарын оралдашкаш, малчын ийикпе, азы өске-даа чай чок ажылда бис дээр хөөнү буруу шавары чугула. Чеже-даа чай чок ажылдыг болза, уругларының өөредилгезин, амыдыралын билбес кижи туруп болур бе? Шак ындыг ада-иелерни школа-биле харылзаа тударынче албадап, ону тоовас таварылгада, бүгү-нити сес чыл өөредилгезиниң дугайында Хоойлуну ук хамааты күүседир бе, чок бе дээр дугайында айтырыгны эрге-чагырга органнарының мурнунга тургусса чогуур.

Ада-иениң киржилгези чокка өзүп орар бичии салгакчыны бүгү гала-биле дески хөгжүлделиг, эртемниг, культурлуг кижи кылдыр кижизидерин школа чааскаан шиитпирлээри берге дээрзин ада-ие бүрүзү шыңгыы бодаар ужурлуг.

А. ХЕРТЕК,
Бай-Тайга район. Кызыл-Даг сес чыл школазының башкызы.

Делегейниң эртемденнери — „Ай-9“-туң ужудуушкунунуң дугайында

Харылзаа лабораторияларының бирээзинге бо одуругларны бижип тура мен бодум «Ай» хевирниң автоматтыг станцияларының шенелдезин хайгаарап көөр ужурга таварышкан мен. Мээң таныырым эртемден Евгений Яковлевич болза контейнерниң «бүрүзү» ажыттынып келгеш, улуг эвес антенналар өрү сүүрерип үне бээрге, мынчаар тайылбырлады:

— Бо станция — эң болбаазыраңгай техниктиг тудуг-дур. Мооң кубиктиг сантиметр делгем бүрүзү эртемге бараан болуп турар.

Оон станцияның техника талазы-биле үндезини болур херекселдерни эртемден адап эгеледи.

— А бо чүү деп перископ чоор?

— Телевизионнуг тургузуг-дур, ону «карак» деп адаар улус бис. Ол көрүп, бүгү чүвени онза арга-биле тырттырып алгаш, ону Черже дамчыдып турар.

— «Ай» ам ажылдап турар бе?

— Чугаажок ажылдап турар. Фотолабораторияга чеде бериңер. Айжының «караның» көрген бүгү чүүлдерин аңаа силерге көргүзүп бээр.

Кезек болганда, Чер кырының хевирин мээң мурнумга көргүзүпкен, тоорук сайы хире хемчээлдиг даштар безин көстүп турар, шак ындыг тодаргайы-биле ол көстүп турду.

Аажок улуг, барык ийи метр хире фото-чурукта Айның ээзэн хевирин көргүзүп кааның көргеш, үстүнде чугаалаан таварылганы сактып келдим. «Ай-9» космоска 380000 километр орукту чүгле ужудуп эрткен, онааган районунга чымчак арга-биле хонуптарын чүгле шыдаан чүве эвес, харын база удавааңда көргүзүглерни дамчыдып берип эгелээн. Ол бүгү болза делегейни, харын-даа Ай талазы-биле ажылдап турар, чүнүң-биле-даа оларны кайгадып шыдавас тускай эртемниг эртемденнерни безин аажок кайгадыпкан.

Ол эртемденнер совет чурттуң чедиишкинин эң-не бедии-биле үнелээннер. «Чымчак арга-биле хонуптар чорук» дээрге — совет космос техниказының болбаазыраңгайын херечилеп турар эң улуг чедиишкин-дир дээрзин бир үн-биле демдеглеп тургулаар. Ол дугайын ылаңгыя ГДР-де физика-техниктиг институтту баштап турар профессор Роберт Роппа медеглээн. Сылдыстар аразының харылзааларының британ ниитилелиниң оралакчы президентизи Кеннет Гэтленд совет шинчилел-шенелдени «кайгамчыктыг, [illegible] чувези чок чедиишкин» деп санаан.

«Ай-9»-ту Айның кырынга хондуруптарының оруунга кайы хире улуг бергелер турганын эртемденнер билип турар. Автоматтыг станцияга эң болбаазыраңгай ракета шимчедикчилер бар турган болгаш башкарылга талазы-биле командага чагыртыр эң тергиин системалыг турган дээрзин ол эртемденнер хүлээп көрген. Бир эвес бедиктелир талазы-биле чер кырынга дөрт метр хире хемчээлге ышкындырыгны кылып болур турган болза, Айның атмосфера чок байдалынга ындыг ышкындырыг —үжен сантиметрден ашпаан деп япон эртемденнер санаан. «Ай-9»-ту Айга хондурганы «техника талазы-биле шылгараңгай чедиишкин-дир» деп, космос шинчилелиниң барыын-герман институдунуң директору Герман Келле чугаалаан. «Ай-9» станцияның бодунда тургузуп каан тергиин эки аппаратураның аразында онза магадалдыг чүве болза орбита-орукту айтырынга, тодаргайлаарга, станцияны шын орукче углаарынга таарыштырган ракеталар болурдур деп, итали профессор, космос ракеталарының талазы-биле тускай эртемден Каши демдеглээн. Ол ракеталар эң ылавылалдыг болур болгаш ол ылавылалдыг чорук секунданың муң-муң үлүү болур үеда безин эки болур ужурлуг.

Планеталар аразының харылзааларының британ ниитилелиниң президентизи Л. Р. Шеперд болза Айга чымчак арга-биле хонуптары «чоокта чаа американнарның боттандырганы орбита-орукка ужуражыышкындан артык нарын хемчег болуп турар» деп шуут тодаргайы-биле чугаалаан.

Делегейниң эртемденнери автоматтыг станцияның Айны чурукка тырттырганының чуруктарын шыдамжыр арга чогу-биле манап турганнар. Баштайгы фото-чуруктарны Англияның Джодрэли Бэнк дээр обсерваториязы парлап тараткан. Ооң удуртукчузу Бернард Левеллдиң билингенин ёзугаар алырга, «аңаа ээзэн ышкындырыг болу берип болур деп бодап турган». Бо дугайында шынап-ла частырыгларның болганын бистиң академик А. Благонравов чөптүг-биле айыткан, чүл дээрге англи фото-чуруктарда горизонталдыг масштабты чижээ-биле ийи чартык катап бичеледипкен болган. Ындыг материалды эртем ёзузу-биле шыңгыы барымдаалаар чүве турбуже, Англияга кижилерни пат кайгадыптар дээриниң мактанычы чоруу мында болу бергенин совет эртемден сеткил хомудап демдеглээн.

Совет фото-чуруктарны, эртем талазы-биле ол ёзулуг документилерни парлаптарга, делегейге ону кайгамчык сонуургаан. Айның хөрзүнү шегжүргей кешкелерден тургустунган хире-дир деп түңнелдерни эртемденнер кылган. Америк эртемден Джерард Куипер ындыг бодалды чугаалаан. Айны шинчилеп чоруп турар болгаш «Рейнджерниң» ужудуушкунунга киржип турган ол улуг эртемден мындыг практиктиг түңнелди кылган: «Чуруктардан алгаш көөрге, Айның кыры аажок бозүргей болгаш аңаа кылаштаары берге болур. Ол дээрге кыжыртнайнып чыдар хар азы дош ышкаш-тыр. Аңаа кылаштаар дизе, хаак янзылыг чүве херегленттинер чадавас.

Айның кыры ханы доозун карттыг болгаш аңаа космос корабльдери далайже дег дүже берип болур дээр дугайында бодалдарны «Ай-9» күш чок болдурган деп чаңгыс аай түңнелди эртемденнер кылган. Бо дугайында Бернард Ловелл шуут мынча дээн: «Айның кырының ынды чүгле аар космос корабльдерин эвес, харын кижилерни барып хондуруптарынга черле ажырбас-тыр».

Эртем талазы-биле бо шенелде шинчилелдиң түңнелдери херек кырында бүгү кижи төрелгетенниң шагда-ла херээ болу берген чорук чүгле келир үеге улуг ужурдузалыг болуп турар чүве эвес, харын база өске улустарга үе-шанты болгаш хереңгини бо шинчилел талазы-биле камнап берип турар. «Американнар Айның кырының чамдык кезектерин анализтеп шинчилээринге бүдүн чылды эрттирер чадавас турган, ынчалза-даа ам ону орустар кылып каан болгаш ону фото-чурукка көргүскен» деп, англи астроном Раймонд Литтелт чугаалаан.

«Ай-9»-туң ужудуушкунунуң база бир онза чугула ужур-дузазы болза ол шенелде шинчилел теоретиктиг угаан-бодалдың хөгжүүрүнге чаа идигни берген. Ам безин ол дугайында чаа шинчилел бодалдар төрүттүнүп, эрги шинчилел бодалдар өлүп турар. Ай талазы-биле англи тускай эртемден Зденек Копалдың медеглээни солун. Чер биле Ай ээлдирип каан чүве дег байдалга туруп турар шагда Ай бистиң бөмбүрзээвистиң кезээ турган дээр чергениң бодалдарын ол эртемден ындыг эвес деп турар. Ай дээрге, космоска тоянчылап чораан, планеталар аразының болгаш харында сылдыстар аразының «тоянчызы» турган-дыр деп ол санап турар.

Эртем талазы-биле совет чедиишкиннерни делегей тайылбырлап уламчылап турар...

А. РОМАНОВ,
СЭТА-ның тайылбырлакчызы.

ВДР-ниң Даштыкы херектер министерствозу араатанзыг үүлгедигни буруу шаап турар

ХАНОЙ. Февраль 14. (СЭТА). ВДР-ниң Даштыкы херектер министерствозу медеглелди парлап үндүрүп, февраль 9-та Хыонгфук көдээ суурда болгаш Хыонгкх округда өске-даа элээн суурларда (Хатинь можу) школаларны америк самолёттарның араатанзыг бомбалааның болгаш боолааның шиитпирлиг буруу шаап турар. Ол халдаашкынның түңнелинде 57 өөреникчилер өлүрткен болгаш балыглаттырган, дыка хөй чуртталга бажыңнары үрелген.

Хыонгфукта ортумак школаны АКШ-тың самолёттарының бомбалааны тускайлаң үүлгедиг эвес-тир деп, ВИА агентилелдиң дамчыткан медеглелинде чугаалап турар. Чыл ажыг үениң дургузунда АКШ-тың империалистери сырый чурттакчылыг хөй районнарже халдаашкынынга самолёттарны ажыглап, эмнелгелерни, школаларны, рыноктарны болгаш плотиналарны бомбалап турар.

«Вьетнамның Демократтыг Республиказынче агаардан америк дээрбечилерниң үүлгедип турар араатанзыг үүлгедиглери дээш АКШ-тың чазаа делегейниң хөй-ниитизиниң санал-оналының судунуң мурнунга харыылаар ужурлуг» дээрзин медеглелде демдеглеп турар.

Бүдүрүлге ээлериниң кара-туразында аажылалынга удур

Ажыл чокталыр чорукту узуткаар

РИМ. Бо хүннерде Италияда эртип турар ажыл соксадыышкынының кол лозуңу болза «ажыл чокталыр чорукту узуткаар, ажылдан үндүрерин соксадыр».

Итали найысылалдың беш муң тудугжуларының ажыл соксадыышкыны чаа күш-ажыл дугуржулгазын чарарын негээн. Лозуңнарны болгаш плакаттарны туткан чыскаалчыларның күчүлүг колонналары Римниң кудумчулары-биле эрткен. Чыскаал массалыг митинг-биле доозулган.

Судно тудуунуң «Пьяджо» дээр заводтарының ажылчыннары Палермо хоорайга чыскаалды организастап, күш-ажылдың байдалдарын экижидерин болгаш ажылдан үндүрткен ажылчыннарны ажылга катап киирерин негээн.

Катандзаро можунуң дыка хөй хоорайларынга болган чыскаалдарның киржикчилери ажыл-биле хандырарын негээн. Ол хоорайларда ажыл чоктарның саны тускай бүрүткээн даңзы-биле алырга, 25 муң кижи болуп турар.

Суук одаар чүүлдүң итали национал ниитилелиниң Миланда заводтарының ажылдакчыларының ажыл соксадыышкынының соонда ол каттыжыышкынның Римде бүдүрүлгелеринде ажылдап турар ажылчы чоннарның ажыл соксадыышкыны болган. Олар 1900 ажылчыннарны болгаш албан-хаакчыларны ажылдан үндүрериниң планынга удурланган.

Терни хоорайга металлургтар, тудугжулар, коммунал ажыл-агыйның ажылдакчылары чыскаалды база-ла ындыг лозуңнуң адаа-биле организастаан.

Ажылдан үндүрер чорукка удурланыышкынның чыскаалдарын болгаш ажыл соксадыышкыннарын чоннуң калбак бөлүктери деткип база эп-сеткилин каттыштырып турар.

Демир орукчуларның демиселиниң баштайгы чедиишкини

ЛОНДОН. Премьер-министр Вильсон биле демир орукчуларның национал профэвилелиниң төлээлекчилериниң аразынга болган чугаалажыышкынның соонда билдингени болза, чазак Английяның төөгүзүнде эң улуг ажыл соксадыышкынын боттуг дүжүп бериишкиннерни кылып тургаш, соксадыр аргалыг болган.

Демир орукчуларның ажыл төлевирин 3,5 хуу бедидеринге, а ол ышкаш бо айның төнчүзүнден эгелээш неделяда элээн кыска ажыл хүнүн тургузарынга чазак чөпшээрешкен. Оон аңгыда демир орукчуларның күш-ажыл төлевириниң системазын өскертир дугайында оларның профэвилелиниң удуртукчулары-биле чугаалажыышкыннарны премьер-министрниң бодунуң даргалаашкыны-биле эрттирерин шиитпирлээн.

ГФР-де ажылчын шимчээшкини

БОНН. Барыын Германияның Гессен, Баден-Вюртемберг, Соңгу Рейн-Вестфалия деп черлеринде дыка хөй үлетпүр бүдүрүлгелеринге сөөлгү хүннерде болгулаан ажыл соксадыышкыннарынга он-он муң ажылчын металлистер киришкен. Ол ажыл соксадыышкыннарын ажылчыннарның ажыл төлевирин бедидер дугайында металлистерниң профэвилелиниң негелдезинден ойталаан монополия ээлериниң туружунга ажылчы чоннарның удурланыышкыны кылдыр эрттирген.

ГФР-ниң металлистериниң бодунуң хүрээлеңинде ийи миллион ажыг кижини каттыштырган профэвилелиниң баштаар чери монополияларының ээлериниң кара-туразында аажылалынга харыы кылдыр медеглелди кылып, металл ажылдап кылыр үлетпүрде чөрүлдээни «тайбың таарыштыр шиитпирлээринге моондактап турар» бүдүрүлге ээлериниң туружун ында демдеглеп турар.

ГФР-ниң чамдык черлеринде бо үеде металлистерниң ажыл соксадыышкынының «шыңгыы айыылдыын» парлалга дыңнадып турар. «Ди вельт» солуннуң бижээни-биле алырга, Гессенниң металл ажылдап кылыр үлетпүрүнде ажыл соксадыышкынынга белеткел бүгү талазы-биле чоруп турар.

Хуусаа чок ажыл соксадыышкыны

ТОКИО. Осарудзава хоорайда «Мицубиси киндзоку когио» дээр компанияның металлургия заводунуң 8 муң ажылчыннары хуусаа чок ажыл соксадыышкынын чарлаан. Бүдүрүлгени хаар дугайында бүдүрүлге ээлериниң шиитпиринге ажылчыннар удурланып турар.

Ажыл төлевирин бедидер дээш

НЬЮ-ЙОРК. Леопольдвильде школалар башкыларының ажыл соксадыышкыны үргүлчүлеп турар.

ЮПИ агентилелдиң корреспондентизиниң дыңнатканы-биле алырга, ажылды катап эгелээр дугайында чазактың айтыышкынынга башкылар чагыртпайн турар.

Школаларның 3600 хире башкылары ажыл төлевирин бедидерин негеп турар.

Телеграф медээлеп, дамчыдып тур

Нүгүлдекчилерни шииткен А. Д. Синявский биле Ю. М. Даниэльдиң кеземче херээниң талазы-биле суд чорудулгазы

Ажык суд хуралынга А. Д. Синявский биле Ю. М. Даниэльдиң кеземче херээн хынап көөрү дөрт хүн үргүлчүлеп келген. Суд истелгези совет ёзуга удур «чогаадылгаларның» авторларының ёзулуг арын-нүүрүн сойгалаан. Ол «чогаадылгаларны» даштыкы буржуаз болгаш эмигрант парлалгага калбаа-биле парлап турган деп чүве билдингир болгай.

Февраль 14-те суд Даниэльдиң сөөлгү сөзүн дыңнаан. Бодунуң чогаалдарының совет ёзуга удур утка-шынарын хүлээп көрбезин оралдашса-даа Даниэль болза, ол чогаалдарны даштыкыже чажыды-биле чорудуп, ынчангаш оларны совет чуртка удур ажыглаар арганы бистиң дайзыннарывыска бергенимге, совет чуртка хораны болгаш когаралды чедиргенимге буруулуг мен деп медеглээр ужурга таварышкан. Синявскийниң болгаш бодунуң чогаалдарында политика талазы-биле шын эвес чүүлдер база бистиң улузувусту дорамчылаан бадыткалдар хөй дээрзин Даниэль билинген.

Синявский биле Даниэль социалистиг Төрээн чуртту, ооң улузун нүгүлдээн, Совет күрүнеге удур демиселге идеологтуг чепсекти дайзынның холунга тутсуп берген деп чүвени буруудадыр материалдар, шииттирип турарларның боттарының база херечилериниң өчүктери, экспертизтер, көргүскен документилер маргыш чокка бадыткаан.

РСФСР-ниң Дээди судунуң кеземче херектериниң талазы-биле суд коллегиязы Синявский биле Даниэль РСФСР-ниң Кеземче кодекизиниң 70 чүүлүнүң бирги кезээн ёзугаар буруулуг деп санаан.

Судтуң шииткени: А. Д. Синявскийни чеди чылда эдип-чазаар күш-ажыл колониязында шыңгыы чурумга, Ю. М. Даниэльди беш чылда эдип-чазаар-күш-ажыл колониязында шыңгыы чурумга хоругдаар.

Ажылчы чоннарның, хөй-ниитиниң болгаш Москва чогаалчылар организациязының залда олурган төлээлекчилери судтуң шиитпирин адыш часкаашкыны-биле уткаан.

Нүгүлдекчилер чөптүг шииткелге онаашкан!

(СЭТА-ның корреспондентизи).

БАШТАЙГЫ ОЛЧА

Чеди чылдың сөөлгү чылы — 1965 чыл Тожунуң ажылчы чонунга бойдус эгээртинмес байлаан сөңнээн. Район өлүк планын ажыр күүсеткеш, күрүнеге хөй «чымчак алдынны» бараалгаткан.

Аңныыр сезону эгелээр мурнунда-ла хоочун аңчылар аңчы болур күзелдиг аныяктарга бодунуң арга-дуржулгазын чугаалап берип, билигни херек кырынга канчаар ажыглаарын, бергелерни ажып эртерин өөредип турар. Аныяк аңчыларның бирээзи Ак Быжыытка хоочун аңчы Ак Мырлаа чүткүлдүг-биле дузалашкан.

«Май 1» колхозтуң аныяк, хоочун ийи аңчызы тайгаже аъттаныпканнар. Турумчуп чурттаар, таарымчалыг черни шилип алырын болгаш диинниң кандыг черге одарлаарын, хорум иштинче ийикпе, азы хоо ыяш, чудук иштинче кирген киштиң кандыг арга-биле өлүрүп алырын аныяк аңчыга Ак Мырлаа ажыдып берип эгелээн.

Беш хонукта кады аңнааннар. Быжыыт боду аңнап, олча тывар болган. Ол кончуг харыысалгалыг даалга болган. Даң бажында шайлап алгаш, чарыызын ээрттээш, Ак-Хол деп ыдын эдерткеш, «башкызының» айтып берген черинче ол чорупкан. «Эртен эрте киш даглар эдээнге, өзен иштинге чоруур чүве» деп, хоочун аңчының чагаан сүмезин ол сактып келгеш, чанында турган пөштүг дагны долганып ис кезерин шиитпирлеп алган. Бурунгаарлап чорупкан. Четкен ыды удаваанда бурунгаар чүктүп, аңчыны ээрден чайып каар чыгыы апарган. Ыдының мойнунда багн чешкеш, салыпкан. Ооң соо-биле чедип кээрге, ыды пөштү долгандыр маңнавышаан, ээрип турган. Кара киштиң будукту ыннай хоруй берген чытканын эскерип каан. Быжыыт ону чууй адып бадырыпкан. Олчазын алгаш, аңнаашкынны уламчылап чорупкан. Хүн дүъш чедип турда, эртен чагган быскан харның соонда чораан киш изинге таваржы берген. Ак-Холду истиң уунче салыпкан. Ыды согуннадыр маңнап чоруткаш, сураг барган. Ыдының изи-биле чоруп олургаш, ооң доктааган черинге келирге, Ак-Хол хорумнуң бир ужунда ханы үтче думчуун суп, холдары-биле дырбап, касканап турган.

Хоочун аңчының чагыын ёзугаар, киштиң үне халааш, алдырбайн барып болгу дег черинге ыдын кадартып кааш, ыштаардыр деп шиитпирлээн. Киштиң кирген чериниң бир хажыызында ханы үттүң аскынга кургаг будукту белеткээш, кыпсыпкаш, ыжын үтче киир челбип эгелээн. Удаваанда киш үне халааш, ынай болуп чорда, Ак-Хол ийиңиш халааш сегирип алган.

Хүн орайтаан. Одагже чанып бар чыда, Быжыыт 17 диинни өлүрүп алган. Чаңгыс хүн 2 киш, 17 диин олчалыг болуру ындыгла амыр эвес. Тура соруктуг, аваангыр, сагыынгыр болуру негеттинер. Хоочун аңчы Ак Мырлаа ооң баштайгы чедиишкининге өөрүп:—«Аңнаашкынның улуг оруун тергиин олчалыг ажыткан-дыр сен. Аңчы болур бүзүрел сенде бар-дыр»—деп, мактап, ону улам хей-ат киирип каан.

Ынчангаш Ак Быжыыт бо аңныыр сезонунда 5 киш өлүрер хүлээлгелиг тургаш, 10 киш олчалыг болган. Оон ынай 80 ажыг диинни, 2 асты база хөй күшкүлдү колхозунга дужааган.

А. ДОРЖУ.

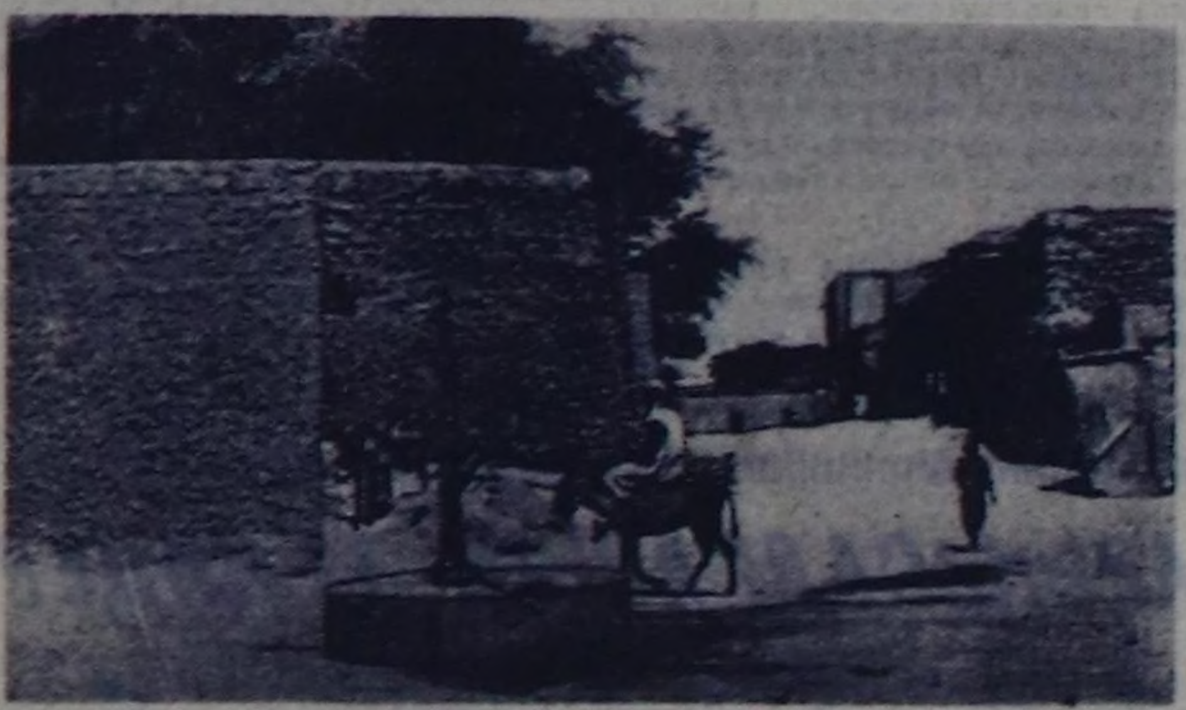

Мали Республика. Тимбукту хоорайны элезинниг Сахараны дамчыштыр хөй санныг чүък эртер оруктуң белдиринге 11 чүс чылда үндезилээн. Бистиң хүннеривисте база-ла «Сахараже дүлгүүр» деп ооң эрте-бурунгу ады хевээр арткан. 1960 чылдан эгелээш, Тимбуктунуң кудумчуларынга 58 кудуъттарны тудуп кылган болгаш суг четпес айтырыгны шиитпирлээри-биле чогуур хемчеглерни чазак ап турар.

Фото ЧТК—СЭТА-ныы.

АРГА-ЫЯШ— ЧОННУҢ БАЙЛАА

Арга-арыгларны камгалаар, улам калбарты өстүрер, улус ажыл-агыйынга ажыктыг кылдыр ажыглаар дугайында айтырыгны республиканың ыяш ажыл-агый эргелелиниң партия-ажыл-агый активиниң хуралынга чугаалажып көрген.

Республикада амгы үеде сес ыяш ажыл-агый черлери бар. Олар эрткен чылдың планын ниити продукция талазы-биле 109, бараанныг продукциязының—113, тудуг ыяжын белеткээриниң талазы-биле 108 хуу күүсеткен. Кол көргүзүглерниң планын чедиишкинниг күүсеткеш, эргелелдиң ыяш ажыл-агыйларының аразынга калбарган социалистиг чарыышка бирги, ийиги, үшкү черлерни чедип алган Каа-Хем, Шагаан-Арыг, Чадаана ыяш ажыл-агый черлерин демдеглээри өөрүнчүг. Чамдык чедиишкиннер-биле кады, ажылда бар улуг четпестерни эргелелдиң начальниги Т. И. Воронков илеткелинге айыткан. Оларның бирээзи — ыяш ажыл-агыйларының боттарының күжү-биле калбартып күш четтикпейн база көдээ ажыл-агый удуртукчуларының бо үеге чедир кичээнгейге албайн келгени агаар-бойдустуң үрегдекчи чорукталарының уржуу-биле хөрзүнүң үрелир чоруу болур. Арга-арыгларның хоралакчылары-биле демисел кошкак тургустунган. Эргелелдиң чамдык ыяш ажыл-агыйлары, ылаңгыя Тожунуң ыяш ажыл-агыйы, Улуг-Хем ыяш ажыл-агыйының Ырбанда болгаш Чербиде ыяш белеткээр пунктулары эрткен чылдың планын күүсетпээн болгаш Кызылдың чаа тудугларынга 15 муң кубометр тудуг ыяжын чедир бербээннер.

Каа-Хем ыяш ажыл-агыйының директору эш Тюлин санал берген.

— Белбейниң ыяш камгалал чери 450 га черге ыяш тарааш, ооң 92.4 хуу өзүлдезин, а Сарыг-Септин—140 га черге тарааш, ооң 90.9 хуу өзүлдезин чедип алган—деп, ол чугаалаан.—Бо дээрге эки түңнел-дир. Бо ыяш ажыл-агыйы-биле дөмей агаар-бойдустуг Тожу ыяш ажыл-агыйы тараан ыяш культураларының чүгле 64 хуу өзүлдезин чедип ап, планын күүсетпейн турары черле четпес. Каа-хемчилер шагаан-арыгжылар-биле чаржып тургаш, эки түңнелдерни чедип алган.

Шагаан-Арыг ыяш ажыл-агыйының директору эш Краков санал бергеш, ыяш культураларының тарылгазын механизастап тургаш, 85 хуу өзүлдезин чедип алганын, ыяш тарыыр шөлдү баштай суггаргаш, ооң соонда довураан хоюдары чугула, чүге дээрге суг чымчак хөрзүннү үрей шаап каап тар дээрзин чугаалаан.

Ине-бүрү — витаминниг далган малдың чаш төлүнүң өзүлдезинге кончуг ажыктыг чем. Тывага ону бир-ле дугаарында Таңдының ыяш ажыл-агый черинге кылып эгелээн. Эрткен чылдың чайынында бо ажыл-агыйның цегинге 2 тонна ындыг далганны кылгаш, мал ажылынга шенелде чорударга, кончуг эки түңнелди берген.

— Бо чылын ындыг далганны 25 тонна чедир кылырын планнап турар бис. Чүгле биске эвес, ону кылырын өске ажыл-агыйларже нептередири чугула—деп, ол ыяш ажыл-агый чериниң директору эш Романенко саналдаан.

Улуг-Хем ыяш ажыл-агыйы чаа тудугларга 15 муң кубометр тудуг ыяжын белеткеп бербээниниң чылдагааны чүдел? Ооң кол инженери эш Перминов бо четпес ажылды Үстүү-Енисейниң ажыглал участогунуң хөй акша негеп турарынче чая каап турары черле шын эвес. Эрткен чылын тудуг ыяжын чүгле салдадып бадырарынга 85 муң рубль чарыгдал үнген. Ооң чылдагааны—ажыглал участогунуң катерлериниң Кызылдан хемни өрү чоктап, куду бадар чарыгдалдарынга үнүп турарында эвес, а ыяш белеткелчилериниң ажылды четпес организастап турарында. Оон аңгыда, суг оруу майда ажыттына бээр, а Ырбанның ыяш белеткекчилери бо үеде салдап бадырар ыяжын белеткеп албайн, бо ажылды июньнуң ортаа үезинге чедир уламдыктырып турарлар. Чаңгыс чудук-даа тудуг ыяжы дээш ыяш белеткелчилериниң харыысалгазын бедидери чугула, чүге дээрге ыяш белеткээр пунктуларның ажылчыннары салдарны кожуп бадырыпкаш, оларның Кызылга бүдүн чедип келири дээш сагыш салбайн турарлар, ынчангаш хөй тудуг ыяжы сугга баары чаңчыл болган.

Республиканың ыяш ажыл-агый эргелелиниң коллективи беш чыл планының бирги чылында 118 муң кубометр тудуг ыяжы белеткээр, 2 муң га черге Сибирьниң ыяш ховаганы-биле идепкейлиг демиселди чорудар, ыяш культураларын 3 муң га шөлге тарып олуртур болгаш 20 тонна ине-бүрү витаминниг далганны кылыр кол хүлээлгелерни ап, оларны бо чылдың декабрь 1-ге чедир хуусаа бетинде күүседир сорулганы салгаш, Новосибирск областың ыяш ажыл-агый эргелелин социалистиг чарышка кыйгырган.

Социалистиг чарышка бирги черни ээлээн Каа-Хем ыяш ажыл-агыйында ССРЭ-ниң Ыяш ажыл-агый министерствозунуң шилчиир Кызыл тугу хевээр арткан.

Д. АНАЙ-ООЛ.
(Бистиң корр.).

Спорт

Хол бөмбүү

ВЛКСМ-ниң Кызыл хооркомунуң кубогу дээш хол бөмбүүнүң маргылдаазы хоорайның күш-культура бажыңының залында эгелээн. Ында Кызылдың албан организация, өөредилге черлеринден эр улустуң 12, херээженнерниң 5 командазы ойнап турар. Баштайгы ужуражылгаларда көдээ ажыл-агый техникумунуң командазы № 2 школаның 2:1 санга, радио төвүнүң командазы ыяш ажыл-агый чериниң ойнакчыларын 2:0 санга чиигн-биле уткулаан. Башкы училищезиниң аныяк спортчулары политехникумнуң командазын тиилээн. Геологтар база аштырыышкын чок эки ойнап турар. Херээженнерден көдээ ажыл-агый техникумунуң кыстары чедиишкинниг болган. Маргылдаа уламчылавышаан.

М. КЫРГЫС.

Аар атлетика

Эрткен дыштаныр хүнде Кызыл, Минусинск хоорайларының эң шилиндек спортчулары аар атлетикага (штанга көдүреринге) аш-хуузунуң ужуражылгазын эрттирген. Аңаа Кызылдың спортчулары тиилээн. Спорт мастеринге кандидат Анатолий Миллев (чиик дензиде) үш аңгы хевирге 320,5 кг, чартык ортумак дензи категориязында Иван Чижов 307,5 кг штанганы түс-туузунда көдүргеш, удурланыкчыларын оранчок мурнаан. Чартык аар дензиге республика чемпиону Иван Волков база чедиишкинниг болган.

Аалчылардан эң чиик дензи категориязындан бирги разрядчы Колумаев үш хевирге 205,5 килограммны көдүргеш, кызылчы Агаповту ашкан. Бир-ле дугаар маргылдаага киришкен аныяк спортчу Агапов үшкү спортчу разрядты чедип алган.

М. КЫРЛЫГ-КАРА.

Курганче

РСФСР-ниң улустарының үшкү кышкы спартакиадазының программазынга дүүштүр Сибирьниң болгаш Ыраккы Чөөн чүктүң ортумак өөредилге черлериниң хаак маргылдаазы февраль 21—24 хүннеринде Курган хоорайга болуп эртер. Аңаа Тываның адын камгалап киржири-биле көдээ ажыл-агый техникумунуң чыындыы командазы февраль 15-те Кызылдан чорупкан. Оларның аразында—техникумнуң спартакиадазының тиилекчилери Алдынкыс Хөвүгбан, Александр Сирюкин болгаш хаакчылар Нина Кулагина, Юрий Мурин, М. Хууракай бар.

Н. МАРТ.

ЧУРУКТАРДА: үстүнде — башкы институду биле телевидение төвүнүң командаларының ойнап турары.

АДААНДА — штангистерниң ужуражылгазынга Иван Волков шойну күш-биле чоорту, туткан аяар хенертен болгаш хөрекке салгаш өрү көдүреринге ниитизи-биле 342.5 килограммны ап, бодунуң чартык аар дензи категориязынга бирги черни алган. Ол спортчунуң шой көдүрүп турарын бо чуруктан көрүнер.

Фотолар В. Красниковтуу.

Театр

ОЛАР БУРЯТИЯДАН КЕЛГЕН

Бурят АССР-ден келген бөлүк артистерниң бирээзи, ыраажы Ефросиния Ильич «Мариора» деп баштак цыган ырны баштай цыган, ооң соонда орус дылга:

Авам мени каттап кел деп
Айбылаарга аъттаныпкаш,
Каттаар шөлээн кала турар,
Карам-биле душчуп чордум...—

деп ырлап бадырыптарга, шынап-ла магалыг, кижиниң сагыш-сеткили хайныгып келир.

Республиканың хөгжүм-шии театрынга ол бөлүктүң көргүскен эстрадтыг концертинге Е. Ильич бо ырдан аңгыда, цыганнарның көшкүн амыдыралдан сууржуң амыдыралче шилчип турарының дугайын көргүзүп турар «Дарган цыган» деп ырны база ырлаан.

Бо солун концертке эстрада артистериниң Бүгү-эвилел конкурузунуң дипломантызы Георгий Гиладзе тывызыгыр илби-шиди көргүзүглерни кылып, бөмбүк, мерге, төгериктер солуп, чаа кожамыктарны, шоодуглуг интермедьелерни күүседип турда, көрүкчүлер черле чалгааравас, а харын-даа сагыш хаңгыже каттырып, солун чүүлдерни билип алырлар.

А ийи бут кырынга туруп алгаш, танцылап ойнап турар адыгны кым көргенил? Хоочун аңчыларга ындыг ховар ужуралдар таваржыры чадавас. Ружо Ильичиниң өөредип алган «Танязы» танцылап, чиңге ыяш кырлап, ээзи-биле хүрежип турда дыка солуң. «Таняның» хары ам 11. Соңгу Кавказтың тайгазындан хоорайга «чедип келгеш», сценага ойнап өөренип алган. Сибирь тайгазындан тутурган «Мурат» болгаш «Миша» дээр ооң ийи эжи база ойнап турар.

Республиканың хөгжүм-шии театрының артистери—румын цыганнарының танцызының күүседикчилери Валентина болгаш Иван Носковскийлер-биле кады бо бөлүк февраль 13-тен 22-ге чедир Кызылга, а оон соонда бистиң республиканың районнарының ажыл-ишчилеринге бо солун эстрадтыг концертни көргүзерлер.

Ыяш болгаш хөмүр садып алыңар

1966—1967 чылдың одалга сезонунда сорттуг хөмүр дашты болгаш ыяшты кызыгаар чокка садып алгаш, сөөртүрүп алырының аргазы бар болуп турар дээрзин оттулар чүүл херeглел турар, кижилерге оттулар чүүл саарарда республика конторазы чарлап тур. Оттулар чүүлдү чедирип дээриниң хуусазы 10 хонук.

Оттулар чүүлден баш бурунгаар белеткеп алыңар!

Редакторнуң оралакчызы Д. О. БЕГЗИ.

Кино

ФЕВРАЛЬ 16-ДА

«НАЙЫРАЛ»: Уругларга дириг-чуруктар 10, «Хынап көрген — мина чок» 11.30, 1.15, 3, 4.45, 6.30, 8.15, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Иванна халдаашкынында» 10.30, 2.30, «Арыг-шынчы ынакшыл дугайында тоожу» 4.30, 6.30, 8.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Капитан Грантының уруглары» 11, 2.20, «Бубениң душтуу» 3.50, 5.30, 7.30, 9.20 шактарда.

«ВОСТОК»: «Чээрби чыл болгаш» 3, 4.50, 6.40, 8.30 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл, Щетинкин — Кравченко кудумчузу бажың № 3. ТЕЛЕФОННАР: Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларының 35-24, 25-38, харысалгалыг секретарының 23-35, партийжи амыдырал килдизиниң 23-54, агитация болгаш пропаганда килдизиниң 37-13, көдээ ажыл-агый килдизиниң 21-47, үлетпүр килдизиниң 22-64, чагаа, ажылчын болгаш көдээ корреспондентилер база совет тургузуг болгаш амыдырал килдистериниң 21-27, иштики информация килдизиниң 20-60, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

Тыва АССР-ның Министрлер Чөвүлелиниң чанында парлалга эргелелиниң типографиязы.

ТС—00769.